

Program Evropske unije - Instrument za pretpristupnu pomoć za Bosnu i Hercegovinu
Projekat "Podrška tematskim mrežama nevladinih organizacija" za Bosnu i Hercegovinu

ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA DJETETA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA PERIOD 2005. - 2011.

Projekat finansira
Evropska unija

Projekat implementira NVO
"Naša djeca" Sarajevo

Finansijska i konsultativna podrška:

**ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ
O STANJU PRAVA DJETETA
U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA PERIOD 2005. - 2011.**

Sarajevo, oktobar 2011.

Sadržaj:

■ OPĆE MJERE IMPLEMENTACIJE	5
■ OPĆA NAČELA	13
■ CIVILNA PRAVA I SLOBODE	19
■ PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNI OBLICI STARANJA O DJECI	23
■ OSNOVNA ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA DJECE	33
■ OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI DJECE	45
■ POSEBNE MJERE ZAŠTITE	53

PRIPREMA IZVJEŠTAJA

Ovaj izvještaj zajednički je produkt aktivnosti neformalne Koalicije NVO-a čiji se rad zasniva na pravima djece. Koalicija se sastoji od trinaest nevladinih organizacija iz cijele Bosne i Hercegovine: “Fondacija lokalne demokratije” Sarajevo, “Budimo aktivni” Sarajevo, “Budućnost” Modriča, “Naša djeca” Sarajevo, “Naša djeca” Zenica, “Sretni Romi” Tuzla, “Step by Step” Sarajevo, “Svitac” Brčko, “Svjetionik” Prijedora, “Sunce nam je zajedničko” Trebinje, “Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenim licima” Banja Luka, “Zdravo da ste” Banja Luka i “Zemlja djece” Tuzla.

Osnova za rad bila su saznanja i rezultati rada svih trinaest nevladinih organizacija i rezultati sedmogodišnjeg monitoringa implementacije UN Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini koji su realizirale “Naša djeca” iz Sarajeva i “Zdravo da ste” iz Banje Luke.

Za potrebe ovog izvještaja u okviru projekta “Djeca i NVO prate stanje prava djece u BiH” prikupljena su mišljenja i stavovi 2.528 učenika / učenica osmog i devetog razreda osnovne škole i prvog i drugog razreda srednje škole iz 23 grada u Bosni i Hercegovini. *Izvještaj je strukturiran tako da prati tematske cjeline UN Konvencije o pravima djeteta i predstavlja odgovor na Preporuke koje je UN Komitet dao nakon pregleda Inicijalnog izvještaja o provođenju Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini.*¹

Izvještaj Koalicije nevladinih organizacija ujedno je osvrtna na vladin “Prvi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta” dostavljen UN Komitetu za prava djeteta 2009. godine.

¹ Komitet je razmotrio Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine na 1030. i 1031. zasjedanju (CRC/C/SR.1030 i 1031), koja su održana 19. maja 2005. godine, i usvojio zaključna razmatranja na 1052. zasjedanju koje je održano 3. juna 2005. godine.

I

OPĆE MJERE IMPLEMENTACIJE

Zakonodavstvo i implementacija (preporuke 8. i 9.)

U Periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine nije dat cjelovit osvrt na ulogu Države u cilju osiguravanja jedinstvene primjene načela i odredbi Konvencije o pravima djeteta i usvojenih zakona kojima se reguliraju načela zaštite djeteta u skladu s članom 4. CRC.

U Bosni i Hercegovini još uvijek je ista situacija po pitanju **neujednačene primjene zakona** koji se odnose na dječiju zaštitu. Politike i zakoni koji se donose na nivou države Bosne i Hercegovine ostaju različiti u implementaciji jer se često modificiraju odlukama i propisima donesenim na nižim nivoima (na primjer, Odluke o ukidanju isplate dječijeg dodatka ili drugih prinadležnosti dok se za to ne steknu finansijski uvjeti i dr.).

Moramo naglasiti da je *većina zakona*, kako na državnom tako i na entitetskom, kantonalnom i na nivou Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, **usklađena sa standardima zaštite prava djeteta** datim u UN Konvenciji o pravima djeteta. “Studija sistema nacionalnog integriteta”² ukazuje na brojne novousvojene zakone u Bosni i Hercegovini koji su rađeni prema iskustvima dobre međunarodne prakse. Ipak, *zadržana je ranija praksa definiranja djeteta različitim uzrastima u različitim zakonskim odredbama* (mlađi maloljetnik, stariji maloljetnik itd.). Jedan od ključnih problema u Bosni i Hercegovini jeste neimplementacija zakonskih rješenja uzrokovana nedostatkom finansijskih sredstava ili obučenosti kadrova, tako da možemo reći da postojeći zakoni predstavljaju dobar okvir, ali imaju neujednačenu realizaciju. Institucija ombudsmana Bosne i Hercegovine je 2009. godine uradila analizu usaglašenosti zakona u Bosni i Her-

cegovini sa UN Konvencijom o pravima djeteta, koja je dostavljena svim nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini. Nakon toga je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine formiralo radnu grupu čija je svrha usaglašavanje propisa domaćeg zakonodavstva s Konvencijom o pravima djeteta.

Tokom 2007. godine prihvaćen je zahtjev da se **povuče rezerva s člana 9. CRC** i data je u proceduru usvajanja. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine tek krajem maja 2008. godine povuklo je rezervu na ovaj član, što ukazuje na nedopustivu sporost administracije.

Državni plan akcije za djecu (preporuke 10. i 11.)

Periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o stanju prava djeteta nije se osvrnuo na Akcioni plan za djecu BiH i njegovu realizaciju u periodu između dva izvještaja. Praćenje implementacije Akcionog plana za djecu BiH 2002.-2010. godine u nadležnosti je Vijeća za djecu BiH. Do kraja 2006. godine Vijeće za djecu imalo je *mobilizatorsku ulogu u promociji i zaštiti prava djeteta*, a u nekim slučajevima djelovalo je i preventivno. Pokrenuta su mnoga pitanja, preporuke i inicijative od interesa za djecu (izrada Izvještaja o nasilju nad djecom, lobirano je da se skine Rezerva s člana 9. CRC, poticano je sudjelovanje u izradi strategija protiv nasilja nad djecom, nasilja u porodici, vršnjačkog nasilja, borbe protiv droge). Provedene aktivnosti ostvarivale su se kroz *specijalizirane radne grupe* koje su činili istaknuti stručnjaci, eksperti za pojedine oblasti. U 2007. godini donesena je Odluka da se revidira Akcioni plan za djecu, a u 2008. godini donesen je Nacrt Revidiranog plana akcije za djecu Bosne i Hercegovine. Za izmjene

² Studija sistema nacionalnog integriteta, Transparency International B&H, Banja Luka, 2007.

u Akcionom planu poslužili su ciljevi Svjetskog samita za djecu, Preporuke UN Komiteta za djecu, koje je Bosna i Hercegovina dobila nakon podnošenja Prvog državnog izvještaja o stanju prava djeteta u zemlji. Novi Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine za period 2011.-2014. godine usvojilo je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine sredinom jula 2011. godine. Akcioni plan sadrži pregled aktivnosti, nosioce poslova i rokove za njihovo izvršenje te je fokusiran, između ostalog, na unapređenje zdravlja majki i djece, unapređenje zdravstvene zaštite s naglaskom na razvoj primarne zdravstvene zaštite, obrazovni sistem i ujednačavanje ostvarivanja prava socijalne zaštite na području cijele Bosne i Hercegovine, s posebnim naglaskom na djecu iz ranjivih grupa.

Koordinacija (preporuke 12. i 13.)

U izvještajnom periodu Vijeće ministara nije ispoštovalo preporuku Komiteta za prava djeteta da se Vijeće za djecu ojača adekvatnim ljudskim i finansijskim resursima. Vijeće za djecu BiH je savjetodavno tijelo zaduženo za kreiranje politika za djecu i koordiniranje aktivnosti za njihovu realizaciju, pa tako i za praćenje provođenja Akcionog plana za djecu BiH za period 2002.-2010. godine. Minimalne aktivnosti iz domena rada Vijeća za djecu BiH u periodu od 2007. do 2011. godine provodile su se zahvaljujući zalaganju uposlenika Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice jer u tom periodu nije izvršen reizbor članova Vijeća za djecu.

Vlada Republike Srpske razvijala je svoj sistem mehanizama zaštite djeteta i porodice. Pored postojećeg Fonda za dječiju zaštitu formiran je Savjet za djecu Republike Srpske³ i Ombudsman za djecu Republike Srpske,

a sredstva za njihovo finansiranje osigurana su iz budžeta Republike Srpske. U Federaciji Bosne i Hercegovine je *neujednačena* socijalna i dječija zaštita jer proistječe iz neujednačenih kantonalnih zakona i nejednakih prava koja su propisana tim zakonima.

Nezavisni monitoring (preporuke 14. i 15.)

U Bosni i Hercegovini završen je proces objedinjavanja institucija ombudsmana, izabrani su novi ombudsmeni, a u skladu sa zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o Ombudsmenu za ljudska prava BiH formiran je Odjel za zaštitu prava djeteta i izabrana zamjenica ombudsmana odgovorna za rad Odjela.

Ombudsman za ljudska prava BiH je nacionalni instrument za zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, ali je pored toga na nivou Republike Srpske formiran Ombudsman za djecu.⁴

Značajne su *istraživačke aktivnosti* koje su ove institucije do sada provodile na polju zaštite prava djece i *publikacije za približavanje dječijih prava građanima*, ali je potrebno raditi na *promociji Institucije ombudsmana i njezine funkcije* kako bi se njezini potencijali bolje iskoristili te razriješiti za građane zbunjujuću situaciju s postojanjem dvije institucije s jednakim nadležnostima u Republici Srpskoj.

³ Službeni glasnik RS, broj 66, juli, 2006.

⁴ A Law on Ombudsman for Children of Republika Srpska has been adopted by the National Assembly of Republika Srpska (one of two entities in B&H) in 2009 although this initiative was assessed by international agencies as counterproductive to the process of unification of the ombudsman institutions in B&H. This is in particular emphasized in the Report of the Committee to the Honouring of obligations and commitments by member states of the Council of Europe (Doc.11700) and the Resolution No. 1626 Honouring of obligations and commitments of by Bosnia and Herzegovina of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe.

Resursi za djecu (preporuke 16. i 17.)

Komitet za prava djeteta izrazio je zabrinutost zbog činjenice da se dječija prava i dalje zanemaruju i da se ne izdvajaju dovoljna sredstva za politiku zaštite djece. Prema podacima Svjetske banke, pregled javne potrošnje i institucija u Bosni i Hercegovini iz 2006. godine pokazuje da je potrošnja Bosne i Hercegovine na socijalnu zaštitu u odnosu na bruto društveni dohodak prosječna u odnosu na nove članice Evropske unije. Za socijalnu i dječiju zaštitu hendikep je što se oko 50 % budžeta za socijalnu zaštitu odnosi na davanja za civilne žrtve rata i boračke invalide, čime je znatno smanjeno sudjelovanje ostalih ugroženih kategorija i djece. Revidirana MTDS strategija navodi da Bosna i Hercegovina troši više od 14 % BDP-a na socijalnu zaštitu, dok prosjek u Evropskoj uniji iznosi 19 %.

Kada se uključe i troškovi za zajedničke institucije, javna potrošnja u bruto društvenom proizvodu Republike Srpske u 2008. godini kretala se oko 40 % BDP-a, dok je javna potrošnja u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosila oko 60 % BDP-a. I pored toga u 2008. godini javlja se niz zahtjeva za povećanjem budžetske potrošnje, od kojih su neki realni i opravdani (npr. za obrazovanje), a neki neproduktivni (npr. za odbranu). Analizom budžeta institucija Bosne i Hercegovine, entiteta i kantona za 2010. godinu utvrđeno je da nije došlo do značajnijeg smanjenja troškova zaposlenih i administrativnih troškova u državnim institucijama, iako je rast ovih troškova u proteklim godinama prouzročio kolaps budžeta koji je isključivo spašen sredstvima MMF-a.⁵

U Federaciji Bosne i Hercegovini pojavili su se problemi u sferi socijalnog sektora i boračke populacije. Zakoni koji štite te kate-

gorije, a koji su doneseni proteklih godina, nerealno su planirani, što je dovelo do isključivanja svih korisnika invalidnosti ispod 90 % koji su bili uvedeni u prava, među kojima je bio i znatan broj djece. *Periodični protesti i pritisci na Vladu Federacije Bosne i Hercegovine imali su negativne efekte na budžet za djecu koji i dalje ostaje na prethodnom nivou, a u nekim kantonima se smanjuje ili periodično isplaćuje (Srednjobosanski i Tuzlanski kanton).*

Sistem socijalne pomoći i dječije zaštite neadekvatno je financiran u cijeloj Bosni i Hercegovini. U Republici Srpskoj sistem socijalne zaštite predviđa isplatu dječijeg dodatka u ovisnosti o nivou dohotka i broja djece na nivou entiteta. U Federaciji Bosne i Hercegovine velike su razlike od Kantona Sarajevo, koji pored davanja predviđenih Zakonom uključuje i više drugih davanja, do siromašnih kantona gdje se ne isplaćuju ni osnovna prava. Zbog toga je *Federacija Bosne i Hercegovine nedavno usvojila legislativu za osiguravanje invalidnina finansiranih s entitetskog nivoa.*

Prikupljanje podataka (preporuke 18. i 19.)

Podaci o stanju dječijih prava ne prikupljaju se sistematski niti su objedinjeni za sve kategorije. Sistemi praćenja implementacije Konvencije o pravima djeteta na državnom nivou još uvijek nisu kontinuirani. Postoje inicijative da se ovakav sistem praćenja i prikupljanja podataka organizira na lokalnom nivou različitim projektima, kao što je program DevInfo.⁶

Uz podršku UNICEF-a dvadeset NVO-a iz cijele Bosne i Hercegovine obučeno je za monitoring stanja prava djeteta na lokalnom nivou. Rezultati njihovog monitoringa, gle-

⁵ Monitoring tim sastavljen od eksperata ALDI BiH, u saradnji sa Centrima civilnih inicijativa (CCI), kroz projekt "Monitoring javne potrošnje do učinkovite vlade".

⁶ Program uvođenja DevInfo baza na lokalnom nivou provodi UNICEF u Bosni i Hercegovini.

dano sumarno, identificirali su već poznate prioritetne probleme u bosanskohercegovačkom društvu: neimplementacija zakona, nepostojanje budžeta za djecu, manjak podataka o djeci, nedovoljno razvijena saradnja NVO-a i vlasti, porast nasilja nad djecom, porast maloljetničke delinkvencije, škole se opremaju ali se u obuku nastavnika i razvoj programa ulaže jako malo, nizak nivo participacije djece. Jedini kontinuiran monitoring prava djeteta u Bosni i Hercegovini, koji je uz ostale izvore bio i osnova za ovaj izvještaj, provodile su organizacije "Naša djeca" iz Sarajeva i "Zdravo da ste" iz Banje Luke, u saradnji s osamnaest škola i uz podršku SCN.

Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini politizirano je pitanje i potpuno je neizvjesno kada će se desiti, iako popis predstavlja mogućnost za konsolidaciju i analizu podataka.

Saradnja s civilnim društvom (preporuke 20. i 21.)

Komiteta za prava djeteta preporučio je da država u izvršavanju obaveza iz CRC poveća različite oblike saradnje s nevladinim organizacijama. Bosna i Hercegovina se obavezala da će primjenjivati *Ljubljansku deklaraciju* koja je donesena 2008. godine, a odnosi se na civilno društvo zemalja regiona. Cilj ove deklaracije je jačanje dijaloga između vladinog i nevladinog sektora. Kada je u pitanju saradnja sa NVO sektorom, učinjeni su određeni pomaci, što se vidi iz činjenice da u Bosni i Hercegovini mnoga ministarstva, vladine službe i općine raspisuju javne pozive za realizaciju budžeta namijenjenog za rad nevladinih organizacija. Problem je u tome što je taj budžet nedovoljan za održivost nevladinog sektora, što se *unutar tih sredstava ne raspoređuju sredstva za rad s odraslima i s djecom.*

Potpisani su mnogi protokoli o saradnji između vladinih institucija i nevladinih organizacija.

Otežavajuće za NVO je to što fiskalnim zakonima nevladine organizacije imaju iste obaveze kao i organizacije koje ostvaruju profit. Još uvijek nije stimulirano izdavanje privrednih subjekata i fizičkih osoba za humanitarne potrebe, pitanje volonterskog rada, tako da možemo reći da sredstva namijenjena za održanje nevladinog sektora ne osiguravaju tu funkciju. Međunarodne organizacije još uvijek su presudne za održavanje aktivnosti nevladinog sektora.

U ekonomski moćnijim gradovima u Bosni i Hercegovini ima *dobrih primjera podrške lokalnih vlasti nevladinim organizacijama kroz dodjelu prostora bez naknade*, redovnim planiranjem budžetskih sredstava za projekte koji doprinose dobrobiti građana, pa tako i djece i mladih u gradu. *Nove strategije koje se izrađuju za unapređenje stanja za djecu uglavnom sadrže i dio koji se odnosi na saradnju sa NVO-ima.*

Narodna skupština Republike Srpske 2009. godine usvojila je Zakon o volontiranju u Republici Srpskoj. *Volontiranje je ovim zakonom definirano kao aktivnost od interesa za Republiku Srpsku* kojom se doprinosi poboljšanju kvaliteta života i razvoju humanijeg demokratskog društva. Posebno su članom 12. regulirane obaveze organizatora kod angažiranja maloljetnih volontera. Ovaj zakon predstavlja značajan doprinos razvoju i uređenju oblasti civilnog društva.

U Bosni i Hercegovini posljednjih godina prisutno je umrežavanje organizacija civilnog društva s različitim ciljevima (razvoj saradnje između vlade i NVO-a, unapređenje polja djelovanja, npr. inkluzivnog obrazovanja, prava djeteta i sl.).

Obuka / informisanje javnosti o Konvenciji (preporuke 22., 23. i 24.)

U proteklih nekoliko godina učinjeni su naponi i ostvaren je napredak u informiranju ukupne javnosti o UN Konvenciji o pravima djeteta i njezinim odredbama koje štite najbolji interes svakoga djeteta. Posebnu ulogu u tome imale su NVO koje su kroz vannastavne aktivnosti i kroz saradnju s obrazovnim institucijama realizirale zajedničke programe edukacije o pravima djeteta u mnogim osnovnim školama i predškolskim ustanovama, ali i kroz promotivne akcije i aktivnosti u lokalnoj zajednici.

U tom pogledu može se istaći i veći broj akcija Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine koje su realizirane uz saradnju sa NVO-ima na svim nivoima. Pojedinačne i povremene akcije tipa Dječije nedjelje, Dan usvajanja Konvencije o pravima djeteta, Dan porodice ili Dan prava čovjeka, kao i prezentacije i promocije koje se tom prilikom organiziraju, od značaja su za informiranje ali i senzitivizaciju ukupne javnosti s akcentom na nastavnike i saradnike u nastavi i druge stručnjake. To je prilika da se promovira i znatan broj štampanih materijala, letaka, plakata, priručnika i literature za djecu čija je produkcija mala i nedovoljna.

Značajnu ulogu u promjeni stanja i senzitivizaciji ukupne javnosti o pravima djeteta imali su i neki mediji i redakcije koje pripremaju i realiziraju programe za djecu, bez obzira radi li se o televiziji, radiju ili nekom drugom mediju. Sporadičan napredak ostvaren je u otvaranju medija prema djeci kroz realizaciju edukativnih programa i uključivanju djece kao aktera u pripremu i realizaciju programskih sadržaja. Pojedini mediji često su skloni i drugačijem pristupu

koji nije u skladu s etičkim preporukama i pravnim okvirom u Bosni i Hercegovini koji regulira ovu oblast.

U Periodičnom izvještaju BiH navodi se da je Regulatorna agencija za komunikacije - RAK često reagirala kada su se kršila prava djeteta. Sama Regulatorna agencija navodi da je u 2008. godini bio samo jedan slučaj reakcije agencije za kršenje prava djeteta, a kršenja prava djece u medijima bilo je mnogo više, iako nam je poznato da je pritužbi po ovom osnovu bilo dosta (neke i od strane NVO-a), ali su ostale bez reakcije. Bez obzira na postojeći Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine i rad Vijeća za štampu, primjeri kršenja prava djeteta u medijima i dalje su prisutni i prema mišljenju Odjela za prava djeteta pri Instituciji ombudsmena. Kodeks za štampu morao bi biti faktor eliminacije stereotipa i stigmatizacije manjinskih i etničkih grupa u medijima.

U istraživanju koje je provedeno za potrebe ovog izvještaja vidi se da oko 20 % djece smatra da su dobro upoznati s Konvencijom o pravima djeteta, 57 % djece smatra da znaju o njoj malo, dok 23 % djece još uvijek ne zna ništa o Konvenciji o pravima djeteta. Smatramo da situacija s odraslima nije mnogo bolja te da čak i oni koji su donekle informirani o pravima djeteta imaju dileme oko dječijih prava i odgovornosti, odnosno kvalitet tih informacija nije dovoljno dobar da se razumije suština prava djeteta.

Zaključak i preporuke u vezi s općim mjerama implementacije CRC

- Potrebno je potencirati odgovornost vlasti za neprovođenje donesenih zakona, usaglasiti pozitivne zakonske odredbe na svim nivoima primjene zakona, uspostaviti preglednije evidencije o kategorijama djece koja se štite zakonima, skratiti procedure donošenja zakona i mjera te povećati efikasnost rada vladinih službi.
- Vijeće za djecu BiH treba se ponovo uspostaviti i ojačati svoju savjetodavnu i koordinacijsku ulogu.
- Potrebno je promovirati Instituciju ombudsmana i ojačati koordinaciju i saradnju kako bi se ostvarila najbolja zaštita i promovirala prava djeteta.
- Treba nastaviti edukaciju o pravima djeteta za djecu i za odrasle i podići njezin kvalitet; neophodno je educirati i senzibilizirati medije o izvještavanju o djeci i temama relevantnim za djecu putem zagovaranja primjene relevantnih etičkih kodeksa i zakona.

II

OPĆA NAČELA

Život, opstanak i razvoj

Periodični izvještaj Bosne i Hercegovine nudi detaljnije podatke o stanju većeg broja indikatora koji se odnose na opstanak i razvoj djece, s tim da se ti podaci navode samo za Federaciju Bosne i Hercegovine, pa je potrebno dopuniti Periodični izvještaj podacima za Republiku Srpsku. Prema podacima Državne agencije za statistiku u Bosni i Hercegovini je natalitet u 2010. godini iznosio 8,8 promila, a mortalitet 9,00 promila.

Prirodni priraštaj u Republici Srpskoj u 2008. godini bio je -2,4 promila, sa silaznim trendom koji vodi u depopulaciju, a u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosio je 3,4 promila. Republika Srpska usvojila je Politiku razvoja stanovništva Republike i Strategiju razvoja porodice u Republici Srpskoj od 2009. do 2014. godine. Vlada Republike Srpske osigurava grant za Javni fond za dječiju zaštitu u iznosu od 2.000.000 KM godišnje i grant za Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport od 1.000.000 KM na nivou godine, kao podršku rađanju trećeg i četvrtog djeteta u porodici, a isplata se vrši preko Javnog fonda za dječiju zaštitu u iznosu od po 500 KM za svako treće dijete, a po 400 KM za svako četvrto dijete koje se rodi u porodici u 2010. godini.

Zdravlje i razvoj djece direktno su ugroženi kontaminacijom vode, tla i zraka. Prema nalazima sanitarnih inspektora u Republici Srpskoj, koji su u protekle dvije godine u nekoliko navrata testirali uzorke vode, utvrđena je mikrobiološka neispravnost vode u 77 škola, pa je djeci (oko 6.400 učenika) osigurana flaširana voda, a u drugom ispitivanju u čak 157 škola identificirana je zagađena voda. Resorno ministarstvo poduzelo je mjere za trajno rješavanje snabd-

jevanja seoskih područja ispravnom vodom za piće. Ono što brine je činjenica da djeca tu vodu piju i kod kuće jer se radi o lokalnim vodovodnim mrežama. U Federaciji Bosne i Hercegovine takva istraživanja nisu rađena. Na nivou Bosne i Hercegovine vršeno je *istraživanje o kontaminaciji petnaest lokacija osiromašenim uranom* nakon NATO bombardiranja. Ljekari ističu da je poslije rata u tim područjima drastično povećan broj oboljelih od karcinoma. Teško je reći kakav će utjecaj urana biti u budućnosti. Djeci koja žive na tih petnaest lokacija i koja će se tu rađati u sljedećim godinama ugroženi su zdravlje i razvoj.

Zagađenost zraka također je prisutna na nekoliko lokacija u Federaciji Bosne i Hercegovine usljed industrijskog zagađenja - Kakanj, Zenica, Tuzla, a tome se može pridodati zagađenje u svim gradovima od ispusnih plinova starih automobila.

NVO koje rade monitoring prava djeteta prateći medije konstatira da je u 2010. i 2011. godini bio povećan broj samoubistava maloljetnika u odnosu na prethodni period.

Djeca koja su bila uključena u monitoring dječijih prava napravila su *svoje liste ugroženih dječijih prava*, za svoje zajednice i za ovu oblast, među kojima su često navodila i *probleme sigurnosti djece u saobraćaju*. Generalni utisak je da su mjere i usluge koje se osiguravaju za djecu u Bosni i Hercegovini uglavnom zaštitnog karaktera (u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti), dok se razvoju, prevenciji i životnim vještinama poklanja daleko manje pažnje. *Siromaštvo ostaje i dalje jedan od važnih izvora ugroženosti ovog prava.*

Nediskriminacija (preporuke 25., 26. i 27.)

Prvi periodični izvještaj Bosne i Hercegovine o provođenju Konvencije o pravima djeteta u cjelini sadrži zakonsko-normativne akte koji se odnose na svu djecu, tako i na djecu s onesposobljenjem, dopunjen je određenim konstatacijama o teškom položaju ove djece, ali ne sadrži mjerljive rezultate s vidljivim pokazateljima da je došlo do poboljšanja života djece s poteškoćama u razvoju, to jest do poštivanja njihovih prava, odnosno sprečavanja diskriminacije. Problem predstavlja i *neblagovremeno donošenje podzakonskih akata i komplicirane procedure* koje traže vrijeme i sredstva, što dovodi do situacije da oni zbog kojih se usvaja određeni zakon odustaju od prava koja su definirana tim zakonom. *Najizraženiji oblici kršenja prava djece s poteškoćama u razvoju događaju se u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, kao i u oblasti obrazovanja, kulture i sporta, zapošljavanja, rješavanja stambenih pitanja i dr.*

Djeca s različitim oblicima onesposobljenja u Republici Srpskoj nemaju nikakvu nadoknadu (i ovisе o dobroj volje pojedinih lokalnih zajednica koje su svojim odlukama osigurale određene oblike pomoći djeci s onesposobljenjem). Kada je u pitanju obrazovanje djece s onesposobljenjem, evidentno je da Zakonom definirano inkluzivno obrazovanje ne proizvodi zadovoljavajuće rezultate u praksi. U školama nema stručnog osoblja kao što su defektolozi, logopedi i psiholozi, što dovodi do frustriranosti nastavnog osoblja, roditelja djece s onesposobljenjem, kao i roditelja djece bez onesposobljenja.

Najdrastičnija pojava diskriminacije jeste problem *segregacije učenika* na nacionalnoj

osnovi koja se očituje kroz “dvije škole pod jednim krovom”. Veći stepen diskriminacije primjećujemo i kada se radi o *siromašnoj djeci, oboljeloj djeci koja imaju probleme s entitetskom granicom ili mogućnostima odlaska u inostranstvo zbog finansijskih barijera*. U nekim slučajevima *roditelji Romi ustručavaju se upisati djecu u škole iz straha da bi mogli biti fizički i verbalno maltretirani* samo zato što su Romi. *Djeca raseljenih osoba i povratnika* također su diskriminirana zbog uvjeta u kojima žive u vezi sa školovanjem, problemima gubljenja kulturnog identiteta. Za romsku djecu kao pripadnike marginalizirane grupe djece izrađen je Revidirani akcioni plan BiH o obrazovnim potrebama Roma i usvojen na sjednici Vijeća ministara u julu 2010. godine.

Djeca koja su bila uključena u monitoring dječijih prava smatraju da su među najugroženijim pravima *diskriminacija učenika prema spolu, prema socijalnom statusu, diskriminacija učenika u školi od nastavnika, ponižavanje i ismijavanje djece koja imaju probleme u porodici i siromašne djece, podjednako uključivanje djevojčica i dječaka u sportske klubove*.

U istraživanju provedenom za potrebe ovog izvještaja vidimo da u školama nastavnici imaju različit odnos prema djeci i to često (kako kaže 40 % djece) i povremeno (42 % djece), dok ostalih 18 % učenika tvrdi da to nastavnici ne čine nikada. Interesantno je da 9 % djece kaže kako je izjava da “*njihovi roditelji ne žele da se oni druže s djecom druge nacionalnosti*” djelimično tačna, njih 4 % da je tačna i 87 % netačna, za istu tvrdnju u odnosu na nastavnike tvrde da je u 4 % slučajeva tačna i 16 % djelimično tačna, dok su znatno kritičniji u odnosu na svoje vršnjake pa nalazimo da oko 7 % djece smatra da

*njihovi vršnjaci često izbjegavaju djecu druge nacionalnosti, dok njih 31 % smatra da je ova izjava djelimično tačna, a njih 68 % izjavljuje da u druženju ne obraćaju pažnju na nacionalnost svojih drugova, dok ostali to čine često ili ponekad. Nadalje, analize zakonskih, administrativnih, socijalnih i psiholoških uzroka podijeljenog školstva u Bosni i Hercegovini, sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta te istraživanja stavova o diskriminaciji djece u bosanskohercegovačkim školama pokazale su da se Bosna i Hercegovina u proteklih petnaest godina suočava s problemima strukturalne fragmentacije te pada kvaliteta u obrazovanju. Zbog ovakve situacije u oblasti obrazovanja organizacije Save the Children Norway, Regionalni ured za Jugoistočnu Evropu, Ured UNICEF-a u Bosni i Hercegovini i Fond otvoreno društvo BiH odlučili su da ujedine napore i zajednički pokrenu *Inicijativu Za pravično obrazovanje u Bosni i Hercegovini, juni 2010.* s namjerom da doprinesu osiguravanju uvjeta za ravnopravan pristup kvalitetnom obrazovanju za svu djecu i razvoj inkluzivnog obrazovnog sistema koji će doprinijeti procesu socijalne kohezije bosanskohercegovačkog društva.⁷ U Bosni i Hercegovini u julu 2009. godine usvojen je Zakon o zabrani diskriminacije, s posebnim zadacima jačanja Institucije ombudsmana i praćenja i evidentiranja slučajeva diskriminacije u Bosni i Hercegovini pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. Od donošenja ovog zakona primjećuje se da ga građani nedovoljno koriste, djelimično i zbog neinformiranosti, a također pravna zajednica ga rijetko upotrebljava kao osnovu za zasnivanje slučaja. Ipak, ovaj zakon predstavlja važan korak u pravcu smanjenja i zabrane diskriminacije u Bosni i Hercegovini, kako za odrasle tako i za djecu.*

Najbolji interes djeteta (preporuke 28. i 29.)

Prema saznanjima kojima raspoložemo ovo načelo u praksi se i dalje primjenjuje u ograničenoj mjeri, ostaje na nivou senzibiliziranih pojedinaca i zasada *nema snagu usmjeravanja politike.* Najbolji interes djeteta krši se u medijima, senzacionalističkim novinarstvom koje ne uzima u obzir odredbe etičkog kodeksa i nije adekvatno sankcionirano, niti su novinari a ni urednici dovoljno educirani o posljedicama i osnovnim principima Konvencije o pravima djeteta. Odjel za ljudska prava OSCE u Bosni i Hercegovini uočio je da nadležna tijela u Bosni i Hercegovini nisu uvijek provodila postupak protiv maloljetnih počinitelja krivičnih djela na način koji je bio zasnovan na načelu najboljeg interesa djeteta.

I pored značajnih napora koji se čine da se unaprijedi život djece u Bosni i Hercegovini, mnogi od njih ostaju bez potpune realizacije *zbog toga što je najbolji interes djeteta nisko na listi prioriteta onih koji odlučuju i raspoređuju sredstva u budžetima,* odnosno što ovo načelo nije na odgovarajući način ugrađeno i implementirano u sve zakonske odredbe, sudske i administrativne odluke, kao i u projekte, programe i usluge koji utječu na djecu.

Poštivanje dječijeg mišljenja (preporuke 30. i 31.)

Odrasli u Bosni i Hercegovini generalno teško prihvataju pravo djece na sudjelovanje, a posebnu pažnju treba posvetiti pravilnom ranom odgoju djece i *stvaranju stimulativnog ambijenta, prvenstveno unutar porodice, ali i u okvirima obrazovnog sistema,* bez obzira radi li se o predškolskom ili osnov-

⁷ Opći cilj Inicijative "Za pravično obrazovanje u BiH" jeste podizanje svijesti o trenutnoj situaciji u obrazovanju, dugoročnim implikacijama i potrebi za promjenama kako bi se unaprijedile sadašnje obrazovne prakse u Bosni i Hercegovini. Inicijativa "Za pravično obrazovanje" zalaže se za: 1) pristup obrazovanju, jednake mogućnosti i šanse; 2) kvalitetan obrazovni sistem; 3) sigurne škole; 4) univerzalne ljudske vrijednosti, učenje o drugom i drugačijem, život u multietničkom, demokratskom društvu i 5) usaglašeno i efikasno finansiranje obrazovanja.

noškolskom obrazovanju. Posebna uloga u tome je na roditeljima, učiteljima, odgajateljima, nastavnicima. *Zakonski i podzakonski akti koji reguliraju pitanje sudjelovanja djece u vijećima učenika trebaju se dovesti u sklad s humanističkom praksom i izvornim temeljima Konvencije.* Iako je pravo djece na sudjelovanje u obrazovnom sistemu dobro regulirano zakonskim odredbama, u praksi su evidentno prisutni otpori, različita praksa i nejednaki uvjeti za ostvarivanje *sudjelovanja djece.* Stoga je neophodno učiniti napore na stvaranju stimulativnog ambijenta i uvjeta da se unaprijede postojeći oblici participacije ali i razviju novi. Može se reći da *školski sistem posljednjih godina formalno osigurava participaciju učenika u nekim oblicima upravljanja ili odlučivanja u školama.* U narednom periodu posebnu pažnju *treba posvetiti promjeni stanja vezano za participaciju / sudjelovanje djece na nivou lokalne zajednice, odnosno u organima lokalne samouprave.* Istraživanja pokazuju da je participacija djece na ovom nivou *pasivna i posredna,* bez mogućnosti direktne aktivne participacije (uglavnom preko posrednika, “delegata”). Pristup nije u tome da dijete ispunjava obaveze koje postavljaju odrasli, nego i da sudjeluje u kreiranju planova i zadataka kojima će se baviti u budućnosti.

U našem istraživanju najveći pomak u odnosu na prethodni period zabilježen je u odnosu na postojanje Vijeća učenika u školama i sada sve škole imaju ovo tijelo, ali između 20 % i 40 % učenika nema mogućnost da sudjeluje u odlučivanju ili artikuliranju svoga glasa kada se radi o obimu školskog gradiva, biranju ekskurzije, slobodnih aktivnosti, donošenju odluka u upravljanju školom, radu nastavnika. Razloge za ovo vidimo u nedovoljnoj podršci radu Vijeća

učenika, neinformiranosti djece o njihovim pravima i manjku stimulacije, odnosno podržavajuće atmosfere u školama kada se radi o participaciji učenika.

Zaključci i preporuke za opće principe

- Potrebno je činiti više napora da se djeca zaštite od nepovoljnih i štetnih utjecaja sredine koji su rezultat rata, siromaštva ili regionalne nerazvijenosti.
- Diskriminacija ostaje veliki problem u Bosni i Hercegovini i pored aktivnosti i napora učinjenih u cilju njezinog smanjenja. Potrebno je osigurati bolju promociju i provođenje Zakona o zabrani diskriminacije, posebno kada se radi o djeci.
- Mediji bi mogli imati značajniju ulogu u smanjenju diskriminacije, ali je potrebno da se u svom izvještavanju temelje na pravima djeteta.
- Potrebno je da se u zakone i u društvo ugrade mehanizmi za efikasnu primjenu najboljeg interesa djeteta. *Pri donošenju svih zakona nužno je osigurati uvjete da se domaći zakoni zasnivaju na ovom principu.*
- Potrebno je iskoristiti postojeće kapacitete za participaciju djece i kontinuirano osposobljavati cijelu zajednicu (institucije, djecu, porodice, odrasle, profesionalce) za praktično partnerstvo s djecom koje bi bilo poticajno za dječiji razvoj a unapređujuće za razvoj sredina po mjeri djece, pri čemu je posebnu pažnju potrebno posvetiti ugroženim i manjinskim grupama.

III

CIVILNA PRAVA I SLOBODE

Upis u matičnu knjigu rođenih (preporuke 32. i 33.)

Državnim izvještajem nije evidentirano donošenje novog Zakona o matičnim knjigama u Republici Srpskoj (oktobar 2009. godine), a u Federaciji Bosne i Hercegovine Zakon je usvojen u julu 2011. godine. Novi zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine još uvijek nije donesen.

Imajući u vidu obim problema *broja neregistrirane djece u Bosni i Hercegovini*, možemo reći da su vladine institucije iskazale inertnost u rješavanju tog problema. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine u saradnji sa UNHCR-om i UNICEF-om formiralo je mobilne timove koji su od ukupnog broja neregistrirane djece oko 2.000 upisali u matične knjige rođenih. Doprinos u registraciji djece dale su i lokalne romske i druge NVO, naročito u većim gradovima. Značajnije aktivnosti kada su u pitanju djeca Romi uslijedile su potpisivanjem Okvirne konvencije o zaštiti prava manjima i potpisivanjem Deklaracije o pristupanju Dekadi uključenja Roma 2005.-2015. godine. Stanje upisa djece u MKR radi ostvarivanja svih drugih prava djece zahtijeva poduzimanje hitnih mjera kako bi se unaprijedio sistem. *Kroz pilot istraživanje koje su provele romske organizacije utvrđeno je da Romi ne prijavljuju svoju tek rođenu djecu iz više razloga: zbog neznanja da postoji zakon koji obavezuje sve građane da prijave novorođenu djecu; zbog složenosti postupka za prijavljivanje za upis u matične knjige djece nakon što istekne zakonom propisani rok (15 dana u Distriktu Brčko i Republici Srpskoj, 30 dana u Federaciji BiH), uključujući obavezu roditelja da podnesu prateće dokumente ili osiguraju izjave svjedoka kojima će se potvrditi iden-*

titet djeteta; zbog troškova naknadnog prijavljivanja, prijevoza. Uvođenjem sistema DevInfo prikupljanja podataka o djeci na lokalnom nivou, koje provodi UNICEF u Bosni i Hercegovini, također se poboljšava situacija i stepen registracije novorođene djece.

Pravo na privatnost (preporuke 34. i 35.)

Vladin izvještaj uopće se nije osvrnuo na pojavu ugrožavanja prava na privatnost o kojoj se malo govori, a što duboko djeluje na ličnost djeteta i često ostavlja trajne neželjene posljedice.

Pravo na privatnost djece u školi često je ugroženo *nedopustivom razmjenom informacija ličnih podataka o učenicima, u zdravstvenim institucijama (ljekarski pregledi) ili u kolektivnim centrima u slučaju djece raseljenih osoba.*

U odnosu na prethodni izvještaj situacija je nešto bolja kada je u pitanju privatnost u institucijama kao što su škole (pravo učenika na privatnost kod rješavanja ličnih ili porodičnih problema u saradnji s nastavnicima ili profesorima). Praksa ukazuje da je potrebno još mnogo raditi u razvijanju povjerenja i saradničkih odnosa u institucijama obrazovanja, ustanovama socijalne i dječije zaštite i drugim institucijama u kojima se radi s djecom. Kada su u pitanju mediji, još uvijek bi trebalo insistirati da se ne daje mnogo podataka o žrtvi ili mladoj osobi u stanju potrebe, uvažavajući privatnost maloljetne osobe.

Za potrebe ovog izvještaja provedeno je istraživanje na 2.528 učenika osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini, a rezultati su pokazali da kao osobe od povjerenja u slučaju rješavanja *problema u porodici*

djeca preferiraju brata, sestru i prijatelje u 45 % slučajeva, majku u 41 %, oca 29 %, rodbinu 18 %, nastavnike 12 % a nikome ništa ne bi povjerilo 12 % . Na listi povjerenja u slučaju problema u školi na prvom mjestu je majka sa 65 %, zatim prijatelji 52 %, otac 50 %, brat i sestra 41 %, nastavnici i profesori 20 %, rodbina 11 % a nikome ništa ne bi reklo 5 % ispitane djece. Interesantno je da su za probleme u porodici najbliži brat i sestra, a za probleme u školi majka pa prijatelji. Dobar znak je visoko mjesto povjerenja osoba iz porodičnog kruga, ali zabrinjava da nastavnici veoma loše stoje kao osobe od povjerenja (12 % - 2004. godine i 20 % - 2009. godine).

Zaključci i preporuke za civilna prava i slobode

- Država mora nastaviti poboljšavati uvjete da se sva djeca koja se rode na njezinoj teritoriji upisuju u matične knjige te da se nastavi s konkretnim koracima kako bi se osigurao upis romske (i ostale neregistrirane) djece u matične knjige rođenih.
- Potrebno je nastaviti s programima senzibilizacije roditelja i profesionalaca koji rade s djecom za uvažavanje privatnosti djeteta, a posebno medija koji i dalje krše ovo pravo.

IV

PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNI OBLICI STARANJA O DJECI

IV Porodično okruženje (preporuke 36. i 37.)

Iako je Komitet preporučio Bosni i Hercegovini da centrima za socijalni rad osigura odgovarajuće ljudske i finansijske resurse i sistematičnu obuku osoblja, kao i da poduzme sve druge neophodne mjere kojima bi se zagarantirali kvalitet, efikasnost i transparentnost svih aktivnosti ovih institucija, ne možemo reći da je ova preporuka u potpunosti ispoštovana, iako se bilježi određeni napredak. U izvještajnom periodu važna promjena u Republici Srpskoj je spomenuto formiranje Savjeta za djecu Republike Srpske i Ministarstva za porodicu, omladinu i sport. Pored postojećih zakona ovi novi institucionalni oblici proširili su okvir za podizanje kvaliteta usluga koje država pruža porodici s djecom. Što se tiče resursa Centara za socijalni rad u periodu od 2004. do 2007. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine broj centara ostao je nepromijenjen, dok su u Republici Srpskoj otvorena dva nova centra. Broj obrađenih slučajeva i intervencija pruženih u centrima u Bosni i Hercegovini porastao je sa 942.968 u 2004. godini na 1.165.700 korisnika u 2007. godini. Posmatrano samo na nivou Republike Srpske ovaj broj je skoro udvostručen (sa 377.649 u 2004. godini na 665.547 korisnika u 2008. godini), što je podatak koji ukazuje na povećanje potrebe za uslugama centara za socijalni rad u Republici Srpskoj, tj. o socijalnoj ugroženosti stanovništva, ali i o iskorištavanju kapaciteta centara za socijalni rad. Broj zaposlenih u centrima za socijalni rad u Bosni i Hercegovini porastao je sa 1.055 u 2004. godini na 1.183 u 2007. godini, u oba entiteta sa po jednakim brojem od 64 nova radnika, većinom stručnih saradnika a manjim dijelom administracije i ostalog osoblja. U Republici Srpskoj samo

u 2008. godini u centrima za socijalni rad dodatno su zaposlene još 53 osobe.⁸ Međutim, nakon toga nije bilo značajnijeg porasta broja zaposlenih u centrima za socijalni rad, kao ni u ostalim institucijama socijalne zaštite.

Što se kvaliteta usluga tiče jasno je da ovako mali broj zaposlenih na veliki broj korisnika (koji je potencijalno još i veći) ne može osigurati da sve usluge budu visokog kvaliteta i veoma rijetko postoje timovi koji su fokusirani samo na rad s djecom. Najviše spominjane primjedbe odnose se na isplaćivanje novčanih davanja (naročito dječiji dodatak i naknade za porodilje), koja ovise o ekonomskom kapacitetu općine ili kantona u kojem se centri nalaze. Što se resursa centara tiče između centara za socijalni rad i udruženja i nevladinih organizacija na lokalnom nivou bilježi se napredak saradnje koja je u nekim općinama znatno poboljšala nivo usluga koje se time pružaju korisnicima.

U Republici Srpskoj više se ne isporučuju bebi paketi, već se umjesto toga putem centara za socijalni rad isplaćuje jednokratna gotovinska naknada za opremu novorođenčeta. U Bosni i Hercegovini u 2008. godini zabilježen je aktivniji pristup u podržavanju porodice s djecom u oba entiteta, mada su još uvijek mnogi od problema ostali neriješeni. Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, Sektor za međunarodnu i međuentitetsku pravnu pomoć i saradnju u cilju pomoći roditeljima u inostranstvu ili u domovini izdao je brošure: “Kako postupiti u slučajevima nezakonitog odvođenja i/ili zadržavanja djeteta” i “Kako ostvariti alimentaciju u inozemstvu”. Od aktivnosti koje su u protekloj godini učinjene u ovoj oblasti u Republici Srpskoj ističemo inicijativu za stambeno zbrinjavanje porodica s petoro i

⁸ Podaci iz: Statistika socijalne zaštite br. 7 - Republički zavod za statistiku RS, Banja Luka, 2009; Socijalna zaštita 2002-2007, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2008.

više djece koju je pokrenulo Ministarstvo za porodicu, sport i omladinu Republike Srpske, a realizirana je u saradnji sa 32 općine iz Republike Srpske koje osiguravaju zemljište i infrastrukturu. Ukupno 261 porodica s petoro i više djece riješila je svoje stambeno pitanje. U 2008. godini subvencionirano je 210 stambenih kredita za mlade bračne parove, a zahvaljujući poticajnim sredstvima Ministarstva za zapošljavanje mladih u Republici Srpskoj zaposlene su 232 osobe. Program subvencioniranja mladih i mladih bračnih parova za kupovinu stana nastavljen je i u 2009. i 2010. godini te u 2011. godini sa subvencijom 1 % kamate komercijalnih banaka. U 2011. godini Fond dječije zaštite umanjio je iznose materinskog dodatka u odnosu na početak prošle godine za trećinu i sada dodatak iznosi tek 70 KM. Za 10 KM smanjen je i dječiji dodatak, pa je za drugo i četvrto dijete samo 35 KM, dok će za treće dijete roditelji mjesečno primati 70 KM, pod uvjetom da ispunjavaju imovinski cenzus. Dodatak za bolesnu djecu nije umanjivan. U 2010. godini u Republici Srpskoj registrirano je 36.925 djece čiji roditelji nemaju dovoljno prihoda za njihovo izdržavanje.⁹

U Bosni i Hercegovini postoji velika potreba za savjetovalištim za brak i porodicu, kojih nema dovoljno, te za snažnijom podrškom kontroli implementacije zakonom odobrenih prava koja su u funkciji podrške porodici s djecom. Poseban problem predstavlja podrška porodiljama koja je u cijeloj Bosni i Hercegovini neujednačena i kreće se od novčanih davanja koja se ne isplaćuju (Unsko-sanski kanton) do zadovoljavajućih naknada (Kanton Sarajevo), kao i problem smanjenja perioda subvencioniranja plaće porodilja koje se desilo u 2011. godini u Republici Srpskoj.

U 2011. godini Bosna i Hercegovina potpisala je Konvenciju o međunarodnom ostvarenju prava na izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice.

Usvajanje (preporuke 38. i 39.)

Iako je Komitet preporučio mjere za usvajanje Haške konvencije o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja, ta preporuka još nije provedena. Konvencija nije ratificirana. I dalje ostaje potreba da se dodatno regulira procedura usvajanja, a posebno međunarodnog usvajanja. Potpuno usvajanje djece u Federaciji Bosne i Hercegovine ograničeno je starosnom granicom od deset godina i bračnim statusom usvojitelja, odnosno do pet godina u Republici Srpskoj¹⁰. U oba entiteta postoji veliki broj zahtjeva za usvajanje, ali je nedovoljan broj djece koja ispunjavaju uvjete za usvajanje. Pojedini zahtjevi rješavani su i do pet godina. Usvajanje djece ima uzlazni trend i interes za usvajanje postoji, ali veoma često se ne ispunjavaju uvjeti za usvajanje zato što roditelji koji ne žele djecu ili ne mogu voditi brigu o njima ne daju saglasnost za usvajanje. Također, podnosioci zahtjeva za usvajanje više se zanimaju za djecu mlađeg uzrasta.

Alternativni oblici staranja o djeci bez roditeljskog staranja (preporuke 40. i 41.)

Može se reći da je u oblasti socijalne politike u Bosni i Hercegovini prihvaćen stav razvijanja novih oblika zaštite djece lišene roditeljskog staranja. Vladin izvještaj zabilježio je sve važne aktivnosti koje su se desile u izvještajnom periodu, prije svega *“Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom*

⁹ Bilten socijalne zaštite br. 9, Republički Zavod za statistiku RS, 2011.

¹⁰ Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa planom akcije za period 2009-2014, Republika Srpska, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite.

od razdvajanja u BiH 2006.-2010.” Poseban značaj ovog dokumenta je u tome što su ga prihvatili Parlament Federacije Bosne i Hercegovine, nadležna ministarstva Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Odjeljenja Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Ovaj proces je podržan od strane UNICEF-a i Save the Children UK uz učešće svih relevantnih ministarstava, centara za socijalni rad, organizacija Hope and Homes for Children i SOS Kinderdorf, domova za djecu bez roditeljskog staranja i mnogih drugih organizacija i institucija. Iako je ova politika planirana kao državni dokument, rezultirala je stvaranjem entitetskih politika, bez odgovarajućeg dokumenta u Brčko Distriktu.

Rezultat saradnje nadležnih ministarstava i Save the Children UK je i “Okvir sa standardima za oblast hraniteljstva u BiH” ali ovaj dokument nije nikad usvojen.

Moramo istaći da je *Vladin izvještaj propustio naglasiti veoma značajnu ulogu domaćih nevladinih organizacija u promociji i razvijanju hraniteljstva kao najprihvatljivijeg oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja*. U Bosni i Hercegovini je u vladinim i nevladinim ustanovama smješteno oko 1.111¹¹ djece bez roditeljskog staranja (od čega 983¹² djece u Federaciji Bosne i Hercegovine, u Republici Srpskoj 128¹³ djece, a u Brčko Distriktu nema ustanova niti djece za smještaj). Prema procjenama SOS Kinderdorf u Bosni i Hercegovini je u 2010. godini bilo oko 2.000 djece bez roditeljskog

staranja, mada ovaj broj može ići do 3.000 ili čak 4.000 jer nema tačnih podataka.¹⁴

U Republici Srpskoj donesena je i usvojena detaljna Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja s planom akcije za period 2009.-2014. godine, a Vlada Federacije Bosne i Hercegovine usvojila je Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja za period 2006.-2016. godine.

Na području Bosne i Hercegovine organizirano je nekoliko udruženja hranitelja koja djeluju kao neprofitne organizacije čiji je cilj razvijanje novih oblika zaštite djece lišene roditeljskog staranja. Podrška za starateljske porodice u Federaciji Bosne i Hercegovine različita je i kreće se od 100 KM do 480 KM. Te razlike prisutne su i u drugim oblicima zaštite i dovode do neravnomjerne zaštite porodice i djece u Federaciji Bosne i Hercegovine, a uzrokovane su finansijskim mogućnostima kantona. U Zenici je u septembru 2008. godine otvoren “Mali porodični dom” - kuća za djecu bez roditeljskog staranja, kao rezultat transformacije, odnosno zatvaranja Dječijeg centra “Most”, projekta koji je u saradnji sa Ministarstvom ZDK proveo Hope and Homes for Children. Tu se djeca privremeno smještaju na kraći period (maksimalno 12 djece), dok se za njih ne pronađe bolje rješenje kao što je povratak u porodicu, usvojenje, hraniteljstvo ili samostalan život. Aktivnosti na razvoju hraniteljstva su donekle popravile stanje ali su one uglavnom inicirane i vođene od strane internacionalnih organizacija

¹¹ Statistički godišnjak / ljetopis FZS BiH, Sarajevo, 2008.; Socijalna zaštita u Brčko Distriktu BiH 2004.-2008., mart, 2009.

¹² Statistički pokazatelji za djecu u BiH, Aneks Prvom periodičnom izvještaju BiH o provođenju CRC u BiH.

¹³ Republički zavod za statistiku RS, Statistika socijalne zaštite, Bilten br. 7, Banja Luka, 2009.

¹⁴ Položaj djece u BiH (Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djece), SOS Dječija sela, Sarajevo, 2010.

i završavaju nakon provedenih projekata. Najznačajniji rezultati na tom planu postignuti su u Tuzlanskom kantonu, Zeničko-dobojskom kantonu i Kantonu Sarajevo. Provjeru smještaja kontinuirano vrše centri za socijalni rad koji pružaju podršku hraniteljskim porodicama u odgoju djeteta, pri izboru zanimanja, upisu u školu i slično.

Prema podacima iz 2011. godine¹⁵ u Republici Srpskoj ima 640 djece bez roditeljskog staranja, od čega je 91 dijete smješteno u hraniteljskim porodicama, oko stotinu je u domu, za četiri godine usvojeno je osamdesetero djece, a ostala su u srodničkim porodicama. Finansiranje ovog oblika zaštite djece vrši se iz budžeta općina.

U Federaciji BiH, u 2011. godini bilo je 477 djece koja su smještena u domove a 48 djece je usvojeno. U Centru za socijalni rad Banja Luka navode da se za jedno dijete u hraniteljskoj porodici plaća 70 % cijene koštanja doma. Visina naknade razlikuje se od općine do općine. Neke srodničke porodice u koje su smještena djeca bez roditeljskog staranja dobijaju nadoknadu, a neke ne dobijaju. U općini Bijeljina oko 37 djece bez roditeljskog staranja smješteno je u srodničke porodice, a da istovremeno za to ne dobijaju nikakvu nadoknadu. Razvijaju se i projekti promocije hraniteljstva i bilježi se veći interes potencijalnih hranitelja za ovaj oblik usluge. Ovi projekti su uglavnom inicirani od strane Save the Children UK i Hope and Homes for Children. Značajan broj novih udomiteljskih obitelji je bio edukovan, ali mnogi od njih još uvijek nemaju djece u njihovoj skrbi zbog nedostatka djelovanja centara za socijalni rad.

Tokom 2009. godine entitetska ministarstva koja tretiraju socijalnu zaštitu bila su uključena u projekt "Osiguravanje prava na

kvalitetnu socijalnu zaštitu za kvalitetniji život ugroženih kategorija djece" koji je vodila Save the Children UK, a koji se ticao *standardizacije usluga za ranjivu djecu* u sistemu socijalne zaštite. Standardizacija je obuhvatila uslugu dnevnih centara za djecu s poteškoćama u razvoju, institucionalni smještaj djece bez roditeljskog staranja i standarde koji se odnose na rad centara za socijalni rad u oblasti dječije zaštite, s posebnim fokusom na rad s djecom s posebnim potrebama u Republici Srpskoj što je rezultiralo sa standardima za ta područja, koja međutim nisu nikada usvojena. Hope and Homes for Children ističu da je Bosna i Hercegovina jedina zemlja u regiji koja nije započela reformu sistema socijalne skrbi u području zaštite djece bez roditeljskog staranja. Sve inicijative koje su vodile poboljšanju sistema nisu omasovljene i akcije moraju biti poduzete kako bi se ovo područje zaštite djece izjednačilo sa relevantnim međunarodnim standardima.

Nasilje, zloupotreba, zanemarivanje i zlostavljanje (preporuke 42. i 43.)

Problemi odgojne zapuštenosti i zanemarivanja djece od roditelja, zlostavljanje djece, maloljetnička delinkvencija, vršnjačko nasilje imaju trend rasta. Za takvo ponašanje možemo naći uzroke u teškim socio-ekonomskim uvjetima življenja, narušenim porodičnim odnosima, bolesti u porodici, nekompletnoj porodici, opterećenosti ratnim iskustvima roditelja i djece i u nizu drugih faktora koje nije teško identificirati. Također, evidentiran porast može biti i posljedica veće osviještenosti za primjećivanje i prijavljivanje ovih oblika kršenja prava djece.

¹⁵ <http://www.nezavisne.com/novosti/bih/U-RS-640-djece-bez-roditeljskog-staranja-85293.html>

U skladu s preporukama Komiteta za prava djeteta državne institucije, institucije entiteta, kantona i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine osigurale su donošenje Porodičnog zakona, Zakona o zaštiti djece od nasilja, Krivičnog zakona i svih drugih zakona koji reguliraju ovu oblast. U Federaciji Bosne i Hercegovine u 2005. godini donesen je Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. U Republici Srpskoj u januaru 2008. godine usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama zakona o zaštiti nasilja u porodici u Republici Srpskoj, kojim je predviđeno izricanje zaštitnih mjera počiniteljima nasilja. Istim zakonom definiran je i način finansiranja sigurnih kuća, tako da 70 % troškova snosi Vlada Republike Srpske, a 30 % lokalne zajednice. U Federaciji Bosne i Hercegovine pitanja socijalne zaštite regulirana su kantonalnim zakonima. Većina sigurnih kuća u Federaciji Bosne i Hercegovine potpisala je Protokol s kantonalnim ministarstvima Federacije, odnosno Ministarstvo za socijalnu zaštitu u 2008. godini dalo je jednokratnu pomoć za sigurne kuće. Na nivou kantona od 2008. godine kantonalna ministarstva nisu osigurala dovoljna sredstva za sigurne kuće u Mostaru, Bihaću i Zenici. Jedino Kanton Sarajevo, odnosno nadležno ministarstvo finansira sigurnu kuću od 2001. pokrivanjem 60 % sredstava. Ovaj model finansiranja često trpi zbog kašnjenja isplata i nedostatka sredstava.

Navedenim zakonskim propisima zapriječeno je fizičko kažnjavanje djeteta. Trenutno važećim zakonima u Bosni i Hercegovini utvrđena je obaveza prijavljivanja bilo kojeg oblika nasilja nad djecom od strane svakoga ko ima sumnje ili saznanja o ovakvim dešavanjima.

U periodu od 2006. do 2009. godine potpisano je više protokola o postupanju vla-

dinih službi u slučaju nasilja nad djecom, vršnjačkog nasilja i nasilja u porodici. Oni su imali za cilj da se osigura visoka koordinacija između službi Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine, Brčko Distrikta, međunarodnih i lokalnih NVO-a koje sudjeluju u pomoći djetetu i njegovoj resocijalizaciji. Donesen je i *Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009.-2010. godine*, kao i *Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009.-2011. godine*. Izrađen je i priručnik *Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj - Priručnik za postupanje subjekata zaštite*. Ombudsman Republike Srpske u saradnji s Centrom za edukaciju sudija i tužilaca održao je niz seminara iz oblasti nasilja u porodici, sistema intervencija na nasilje u porodici i multisektoralnog pristupa zaštiti djece od nasilja koji su bili namijenjeni sudijama, tužiteljima, socijalnim radnicima i policiji. Izrađena je i usvojena *Strategija za borbu protiv nasilja u porodici za period 2009.-2013. godine u Republici Srpskoj*. *Zvanična statistika govori da je zlostavljanje u porodici evidentirano na nivou Bosne i Hercegovine u 2.085¹⁶ slučajeva u 2007. godini, što je u odnosu na 2006. godinu povećanje za oko 9 % slučajeva. Ukupna statistika vršnjačkog nasilja nije poznata.* Podaci policije za 2008. godinu bilježe trostruko veći broj prijava u odnosu na 2007. godinu, a evidentno je i povećanje broja slučajeva koji se procesuiraju u pravosudnim institucijama Republike Srpske. Zabrinjava činjenica da se posljednjih godina bilježi povećan broj prijava seksualnog nasilja nad djecom. Kroz podršku SCN SEE NVO "Medica" pokrenula je aktivnost rada s porodičnim nasilnicima, uglavnom očevima, čime

¹⁶ Agencija za statistiku BiH, Socijalna zaštita 2002.-2007., Sarajevo, 2008.

se želio nadomjestiti nedostatak zaštite od nasilja u porodici, a to je da bez obzira na ono što zakon navodi, rehabilitacija pristupnika izostaje jer takvih servisa nema. Osim toga Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine uspostavilo je bazu podataka o nasilju izvršenom nad djecom i od strane djece 2009. godine te od tada vodi evidenciju, a razvilo je instrumente za prikupljanje podataka. Trenutno se radi na novoj strategiji za prevenciju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini.

Vladin izvještaj uz pregled aktivnosti vladinog sektora nije predstavio aktivnosti nevladinog sektora koji je znatno doprinio razvoju zaštite djece i porodice od nasilja, a koji se ogleda u sljedećem:

- **Istraživanje problema nasilja nad djecom**
 - Istraživanje "Nasilje u porodici - razvojna studija u BiH" pokazalo je da je najizraženije fizičko nasilje (40 %), zatim psihičko (28 %) i kombinirano (26 %) te ekonomsko (4 %) i seksualno (2 %).¹⁷ Realizirano je i istraživanje SC UK "S onu stranu tišine", zatim "Trgovina djecom u BiH" (SCT Norway i UNICEF uz saradnju s lokalnim NVO). Istraživanja su pokazala da su nasilju najviše izložena djeca iz disfunkcionalnih porodica, manjinskih grupa, siromašnih porodica. Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine proveo je Istraživanje o zadirivanju, tučama i povredama među školskom djecom koje je istraživalo faktore što uvećavaju rizike uvlačenja mladih u nasilno ponašanje. Rezultati govore da je 39,50 % djece bilo uključeno u zadirivanje, a 43 % njih su bili povrijeđeni. U zadirivanju više je djece iz ruralnih mjesta 54 %, a više je povrijeđenih

u urbanim sredinama 52 %. Istraživanje je potvrdilo utjecaj brojnih faktora nasilnog ponašanja među djecom, naročito izazivanja tuča. Također, regionalni projekt "Mladići kao saveznici u sprečavanju nasilja i sukoba na zapadnom Balkanu" obuhvatio je istraživanje o dimenzijama maskuliniteta i njegovoj vezi s rodno zasnovanim nasiljem. Cilj projekta je i edukacija mladih muškaraca kao oblik prevencije rodno zasnovanog nasilja.¹⁸

U istraživanju o stanju prava djece u osnovnim školama i prvom i drugom razredu srednjih škola, koje su provele NVO "ND" i "ZDS" u Bosni i Hercegovini 2004. godine, i retestu provedenom 2009. godine pokazalo se da su djeca izložena različitim oblicima zlostavljanja: zlostavljanje u porodici (15,10 % - 2004. godine, a 22 % 2009. godine); fizičko kažnjavanje djece uopće (23,50 % - 2004. godine, a 21 % 2009. godine). Podaci govore da je problem zlostavljanja na ulici veoma prisutan (23,30 % - 2004. godine, a 37 % 2009. godine), u školi također (25,40 % 2004. godine, a 11 % 2009. godine) te da je potrebno organizirano i kontinuirano raditi na njegovoj prevenciji.

- **Zagovaranja i kampanje radile su mnoge nevladine organizacije i tako doprinijele da se ovaj problem u društvu osvijesti kako bi se na najbolji način pomoglo žrtvama nasilja.** Tako je u 2008. godini realizirana kampanja za podizanje nivoa svijesti i informiranosti o vršnjačkom nasilju u školama pod

¹⁷ Istraživanje je proveo Institut za kriminologiju i sigurnosne studije Fakulteta kriminalističkih nauka u Sarajevu, Sarajevo, 2005.

¹⁸ Donator: Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške; partneri: SMart kolektiv Beograd, Asocijacija XY Sarajevo, Inicijative Prokuplje, Stauts M Zagreb, Perpetum Mobile Banja Luka, PEN Priština, Centar za razvoj zajednica Kosovska Mitrovica, Altruist Mostar, ICRW Vašington, Promundo Rio, KZM Temerin, KZM Loznica, KZM Obrenovac, KZM Velika Plana, KZM Rača, KZM Kragujevac, KZM Blace, KZM Vranje, KZM Novi Pazar, KZM Prijepolje, KZM Prokuplje.

nazivom “Nasilje nije školski predmet” a izdata je i brošura s istim nazivom. Neki od zaključaka ovih okruglih stolova održanih u osamnaest osnovnih škola u Bosni i Hercegovini jesu da škole imaju veliku potrebu za osnaživanjem stručnih timova, kao i za organiziranjem seminara na temu nasilja na kojima bi se obrazovali nastavnici, stručni saradnici i roditelji; saradnja s roditeljima ocijenjena je kao vrlo loša; uspostavljen je i specijalizirani web sajt (www.zaštitimodjecuodnasilja.com) koji bi objedinio sve dostupne resurse koji se tiču ove problematike na jednom mjestu.

- U cilju provođenja programa **Prevenција i edukacija** NVO “Medica” iz Zenice u saradnji sa UNICEF-om organizirala je brojne obuke za pomagače s ciljem formiranja multidisciplinarnih timova širom Bosne i Hercegovine. Važne projekte u ovoj oblasti realizirale su NVO “Oaza”, “Žene Ženama”, “La Strada” i mnoge druge. Sve nevladine organizacije koje se bave pitanjima nasilja nad djecom i pravima djeteta kontinuirano rade na senzibiliziranju javnosti da reaguju u slučajevima saznanja o nasilju nad djecom i edukaciji svih koji su u kontaktu s djecom. U sklopu projekta “Jačanje kapaciteta profesionalaca za primjenu Državne strategije za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja”, koji je implementirala “Fondacija lokalne demokratije” u partnerstvu s Ministarstvom za ljudska prava Bosne i Hercegovine uz podršku nadležnih ministarstava Kantona Sarajevo, održani su treninzi za uposlene u socijalnim, zdravstvenim, policijskim službama, nastavnom osoblju i nevladinim organizacijama. Kreiran je i priručnik namijenjen profesionalcima koji rade u sistemu dječijeg obrazovanja i zaštite, a nastala je i slikovnica “Hajdemo zajedno - Nasilje nije

OK” namijenjena djeci od 6 do 11 godina. “Fondacija lokalne demokratije” u Kantonu Sarajevo organizirala je obuku uposlenih u CZSR za rad s nasilnikom te su uspostavljene grupe samopomoći. U svim centrima socijalne zaštite Kantona Sarajevo FLD s nadležnim službama socijalne zaštite formirala je mobilne timove u cilju psihosocijalne i terapeutske podrške porodici i djeci.

- **Rehabilitaciju žrtava nasilja** radi oko osamnaest NVO-a iz Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske: “Fondacija lokalne demokratije” Sarajevo, “Medica” Zenica, “La Strada” Mostar, “Žene BiH” Mostar, “Vive Žene” Tuzla, “Emmaus” Tuzla i “Žene sa Une” iz Bihaća te Prihvatilište za žene i djecu u nevolji “Mirjam” Caritas Mostar. Aktivno je više SOS telefona koji su na usluzi žrtvama nasilja. U Republici Srpskoj sljedeće organizacije bave se zaštitom žrtava nasilja: “Budućnost” Modriča, “Lara” Bijeljina, Udružene žene / hCa Banja Luka, Udruženje porodičnih terapeuta “Pro familia” Banja Luka, “Pro et contra” Prijedor, Centar informativno-pravne pomoći Zvornik, Udruženje žena “Nada” Prijedor, “Ženski centar” Trebinje i druge nevladine organizacije. U sigurnim kućama i centrima nevladinih organizacija za pružanje pomoći vrši se rehabilitacija, liječenje i psihološka podrška žrtvama nasilja. Neke od tih organizacija potpisale su Protokol s vladinim sektorom i na taj način omogućile žrtvama nasilja siguran boravak i tretman do perioda osamostaljivanja. Najveći broj tih organizacija još uvijek podržavaju institucije međunarodnih organizacija. Nvladine organizacije koje rade sa žrtvama nasilja naglašavaju da je neophodno da se sve žrtve nasilja novom zakonskom regulativnom tretiraju kao posebne socijalne kategorije te da s tim u vezi imaju i pomoć i usluge.

- **Sudjelovanje djece** - Djeca aktivisti organizacija “Naša djeca” - Sarajevo, “Zdravo da ste” - Banja Luka, “Centar za prava djeteta” - Konjic i “Budućnost” - Modriča proveli su u toku Dana Save the Children Norway (19. 11. 2008. godine) organizirane akciju za prestanak nasilja nad djecom. Anketom su ispitali stavove djece i odraslih u Bosni i Hercegovini po pitanju zakonske zabrane tjelesnog kažnjavanja djece. *Rezultati pokazuju da više od polovine i djece i odraslih (oko 52 % djece i oko 59 % odraslih) smatraju da je fizičko kažnjavanje neefikasna metoda i rezultat nedostatka komunikacijskih vještina. Ipak, oko 25 % i djece i odraslih smatra da je fizičko kažnjavanje djece ponekad potrebno. Iako postoji svijest o štetnim posljedicama fizičkog kažnjavanja i kod odraslih i kod djece, zabrinjava činjenica da samo 57,34 % djece i 49,43 % odraslih smatra da tjelesno kažnjavanje djece treba zabraniti zakonom.*

- **Iskustva u radu Sigurnih kuća**¹⁹ - Ključni problem s kojim se suočavaju uposlenici sigurnih kuća i djeca žrtve jeste *viđanje djece s nasilnim ocem koji uglavnom koristi djecu kao sredstvo utjecaja na majku (žrtvu)*, bilo u pravcu njezinog povratka u zajednicu, bilo da joj prenese njegove najčešće prijeteće poruke koje imaju obeshrabrujući efekt na ženu. Na ovaj način otac nastavlja nasilje u smislu “produžene” kontrole i utjecaja na donošenje njezinih odluka.

Nastavljena je praksa institucija da djecu žrtve nasilja smještaju u sklonište bez pratnje i staranja roditelja ili bližih srodnika. Postignut je napredak time što djeca, nakon što budu smještena u sigurnu kuću, ostaju znatno kraći period u skloništu nego ranije. Institucije, prvenstveno centri za socijalni rad, sada znatno brže i intenzivni-

je rade na problemu dječijeg trajnog zbrinjavanja. Došlo je i do kvalitetnih zakonskih promjena u oblasti Porodičnog zakona i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

Djeca koja su po drugi put smještena u sklonište nalaze se u posebno teškom položaju. Naime, ovdje je opet došlo do propusta organa starateljstva (CZSR) koji su zbog pogrešnih procjena vratili djecu u primarne porodice u kojima su se ponovili slučajevi nasilja. U ovakvim slučajevima CZSR bi trebao češće primjenjivati institut oduzimanja roditeljskog prava u boljem interesu djeteta. *U oblasti zdravlja nije klasificirano nasilje nad djetetom.* Nasilje nad djetetom ne nalazi se u izvještajnom obrascu primarne zdravstvene zaštite. Značajno je napomenuti da *sudovi veoma rijetko izriču zaštitne mjere* (to su uglavnom mjere zabrane pristupa porodici ili mjera udaljenja počinitelja iz kuće ili stana) čime bi se zaštitili žene i djeca jer su oni uglavnom prinuđeni napustiti dom i tražiti utočište.

¹⁹ Prilog izradila NVO “Budućnost” iz Modriče; u “Fondaciji lokalne demokratije” nemaju ovakva iskustva sa “produženom kontrolom” od strane nasilnika nad žrtvama u skloništu.

Zaključak i preporuke za oblast Porodično okruženje i alternativne mjere zaštite

- *Haška konvencija o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja nije usvojena.*
- *Resursi centara za socijalni rad donekle su pojačani ali još uvijek nedovoljni jer se paralelno dešava i porast boja stanovnika koji trebaju socijalne usluge.*
- *U oblasti hraniteljstva preporuke Komiteta za prava djeteta se donekle provode, izuzev u dijelu preporuke da država izdvaja dovoljna sredstva za hraniteljski smještaj i monitoring starateljskih institucija. Potrebno je da se osiguraju mehanizmi obaveze ujednačene naknade za hraniteljski smještaj i odgoj djece u Bosni i Hercegovini.*
- *Potrebno je izvršiti racionalizaciju postupaka pri usvajanju djece, nastaviti dobre aktivnosti na poticanju razvoja porodičnog smještaja djece bez adekvatnog roditeljskog staranja. Ne čini se dovoljno na podršci porodici u odgoju djece.*
- *Ne radi se u svim sredinama na razvijanju senzibiliteta za otkrivanje slučajeva zanemarivanja i zlostavljanja djeteta i mjere podrške ovoj djeci nisu dovoljno zaživjele.*
- *Ne izdvaja se dovoljno sredstava za ekipiranje socijalnih službi pri centrima za socijalni rad niti za njihovu edukaciju za rad s maloljetnim osobama različitog nivoa i oblika devijantnog ponašanja.*
- *U cilju prevencije nasilja nad djecom potrebno je oformiti savjetovališta za brak i porodicu u kojima bi se odvijala kontinuirana edukacija o zdravom roditeljstvu i pozitivnoj disciplini dostupnoj i obaveznoj svim roditeljima (naročito onima koji su u rizičnoj grupi), osigurati dodatnu edukaciju stručnjaka u školama o nasilju u porodici, mjerama koje se poduzimaju (obuka za primjenu referalnog mehanizma) i o efikasnijoj podršci djeci žrtvama od strane školskog osoblja (naročito pedagoga i psihologa).*
- *Uvesti jasne mjere za sprečavanja i zaustavljanja daljnjeg nasilja prema djeci u situacijama kada počinitelji nasilja, koristeći svoje pravo na viđenje djeteta (pa time i dječije pravo na viđenje roditelja), manipuliraju djecom i njihovim posredstvom i dalje zastrašuju svoje partnerke koje su ih napustile upravo zbog nasilja.*
- *Potrebno je podržati preventivni i rehabilitacijski rad u saradnji s počiniteljima nasilja.*

V

**OSNOVNA
ZDRAVSTVENA
I SOCIJALNA
ZAŠTITA DJECE**

Zdravstvena zaštita i pristup uslugama zdravstvene zaštite (preporuka 49.)

Preporuka Komiteta za prava djeteta jeste da država poduzme sve neophodne mjere kako bi se svoj djeci osigurao jednak pristup i uravnotežen kvalitet zdravstvenih usluga, uz posvećivanje naročite pažnje djeci iz ugroženih grupa.

U periodu od 2005. do 2009. godine nije bilo značajnijih mjera koje bi dovele do ujednačavanja zdravstvenog sistema na nivou cijele Bosne i Hercegovine i koji bi svu djecu doveo u približno jednake uvjete kada je u pitanju zdravstvena zaštita djece. Takva mjera poduzeta je 2008. godine kroz nalog *Vlade Bosne i Hercegovine Ministarstvu civilnih poslova da kao nadležno koordinirajuće tijelo između entitetskih tijela radi na usklađivanju propisa iz zdravstvenog osiguranja po pitanju zdravstvene zaštite djece predškolskog i školskog uzrasta s Konvencijom o pravima djeteta te poduzme aktivnosti na harmonizaciji zakonskih propisa u toj oblasti s ciljem rehabilitacije i zapošljavanja osoba sa smetnjama u razvoju*. Usvajanje Zakona o lijekovima i medicinskim sredstvima Bosne i Hercegovine doprinijet će usaglašavanju propisa u ovoj oblasti.²⁰

Osnovna odrednica reforme zdravstva u Federaciji Bosne i Hercegovine je orijentacija ka primarnoj zdravstvenoj zaštiti, s naglaskom na jačanje promocije zdravlja i prevenciju obolijevanja. Reforma promovira sveobuhvatnost i kontinuitet zaštite i naglašava značaj zajedničkog odlučivanja pacijenta i davatelja usluga zdravstvene zaštite.

Dostupnost zdravstvene zaštite djeci vidljiva je kroz istraživanje *“Zdrava djeca za zdravu budućnost - Istraživanje o kvalitetu*

usluga liječenja djece u javnim zdravstvenim ustanovama” koje je provedeno u okviru projekta Zaštita prava djece pri Ombudsmanu Republike Srpske. U istraživanju se navodi da u Republici Srpskoj jedan pedijatar u prosjeku brine za približno 2.500 djece. U Federaciji Bosne i Hercegovine na jedan radni tim porodične medicine dolazi 2.048 djece od 0 do 6 godina, a na jedan radni tim u zdravstvenoj zaštiti školske djece i omladine 7.329 djece od 7 do 18 godina. Podaci ukazuju da je potrebno povećati broj timova porodične medicine u Republici Srpskoj i u školskim dispanzerima u Federaciji Bosne i Hercegovine, a na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine povećati broj pedijatara. Međutim, kada je u pitanju dostupnost liječenja s aspekta *osiguranja roditelja / djece* situacija je nezadovoljavajuća. Zakon koji je u Federaciji Bosne i Hercegovine bio na snazi do kraja 2008. godine nije omogućavao liječenje djece do 6 godina čiji roditelji nisu imali zdravstveno osiguranje. Zdravstvenim osiguranjem tokom 2007. godine bilo je obuhvaćeno 83,65 % stanovnika.²¹ Na inicijativu Referentne grupe nevladinih organizacija iz Tuzle, predvođene organizacijom “Zemlja djece”, pokrenute su jake kampanje za promjenu zakona. Konačno, Parlament Federacije Bosne i Hercegovine u 2008. godini donio je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju, koji je prvi put omogućio svoj djeci od rođenja do petnaeste godine (odnosno osamnaeste ili dvadeset šeste godine ukoliko se školuje) pravo na obavezno zdravstveno osiguranje i besplatnu zdravstvenu zaštitu kao samostalnim osiguranicima, ukoliko taj status ne ostvaruju kao članovi porodice osiguranika. Iako je zakon stupio na snagu 1. 1. 2009. godine, njegova primjena išla je teško jer nadležne kantonalne vlade nisu donijele podzakonske akte niti

²⁰ “Službeni glasnik BiH”, 58/08, 17. 6. 2008.

²¹ Izvještaj nevladinih organizacija i djece o stanju prava djece u BiH u 2008. godini, Sarajevo, 2009.

su planirale sredstva za ove namjene. Institucija ombudsmana za ljudska prava skrenula je pažnju vladama kantona na obavezu implementacije ovog zakona. NVO posebno zabrinjava činjenica da se radi o djeci koja žive u teškim socijalnim prilikama, djeci nezaposlenih roditelja, Romima i ostalima čije je zdravlje znatno narušeno zbog uvjeta u kojima žive. Formirani Fond solidarnosti u Federaciji Bosne i Hercegovine ima nedostatna sredstva u odnosu na potrebe djece koja su teško oboljela.

Stanje zdravlja djece u Bosni i Hercegovini u vladinom izvještaju prezentirano je iznošenjem podataka o *Klasterskom istraživanju višestrukih pokazatelja* (Multiple Indicator Cluster Survey - MICS) koje je razvio UNICEF, a koje je poslužilo da se prikaže progres u procjeni dostizanja indikatora na nivou države i entiteta. Podaci iz 2009. godine govore da je zdravstveno stanje djece i odraslih u granicama vrijednosti iz 2008. godine. U Bosni i Hercegovini još nije uspostavljen *sistem kontroliranog praćenja stanja uhranjenosti* i prehrambenih navika stanovništva, a time i djece od 0 do 5 godina. Nađeno je 3 % pothranjene djece, 5 % mršave djece i 9 % djece zaostale u rastu. Stope pothranjenosti daleko su više među Romskom djecom; čak 24,2 % romske djece je neuhranjeno, a 12,1 % djece zaostaje u rastu. Evidentirani su i efekti nepravilne ishrane u prekomjernoj težini kod 17 % djece do pet godina. Djeca uglavnom obolijevaju od istih bolesti s neznatnim promjenama u rangu bolesti, izuzev što se obolijevanje od gripe H1N1 povećalo u odnosu na druge zarazne bolesti. Djeca u svim dobnim grupama najviše obolijevaju od upale disajnih puteva. Problem su osjetile doktorice porodične medicine iz Sarajeva i napisale su i promovirale knjigu namijenjenu roditeljima

- “Upale disajnih puteva kod djece predškolske dobi”²².

Značajno je istaći da obuhvat djece imunizacijom ima trend rasta (BCG 97 %; DTP3 90 %; OPV 3 90 %; MRP1 91 %; Hib3 86 % i Hep. B 86 %.) Za cjepiva MRP1, Hib3 i Hep. B3 nije postignut obavezni zakonski minimum pokrivenosti, pa je potrebno intenzivirati aktivnosti dopunskog cijepljenja.²³ Raduje podatak da je pokrivenost antenatalnom zaštitom visoka, stručna pomoć pri porodu (99,2 %) i uvjeti za razvoj djeteta također su, prema pokazateljima, zadovoljavajući.

Procent isključivog dojenja u prva četiri mjeseca porastao je sa 8,1 % na 29,3 %. Ukupno 17 % djece 0-11 mjeseci adekvatno je hranjeno. Programom promocije dojenja i programom certifikacije “Bolnica prijatelja beba” u Federaciji Bosne i Hercegovine dugogodišnji rad polučio je publikaciju “Bolnice prijatelji beba u FBiH” kojom je predstavljeno četrnaest bolnica koje su dobile certifikat “Bolnice prijatelji beba”.²⁴

Zdravstvena zaštita osoba sa smetnjama u razvoju bremenita je problemima, od dijagnostike i kategorizacije koja bi trebala da bude u domenu zdravlja, do neusklađene zakonske procedure s ratificiranom Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom i neposredne zdravstvene zaštite na terenu. Svjetska zdravstvena organizacija ima za cilj da se procjena invaliditeta zasniva na socijalnoj uključenosti za što se zalažu i udruženja. Društvo i dalje ne poduzima dovoljne mjere prema djeci s posebnim potrebama kako bi olakšali roditeljima, nema dovoljno dnevnih centara, tako da roditelji u svim prilikama sa sobom vode djecu, u nekim općinama potrebno je mjesečno ovjeravati zdravstvene knjižice. Ombudsman za

²² Upale disajnih puteva kod djece predškolske dobi, grupa autorica, Sarajevo, decembar, 2010.

²³ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravlje žena u FBiH, Zavod za javno zdravstvo FBiH, septembar, 2010.

²⁴ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravlje žena u FBiH, Zavod za javno zdravstvo FBiH, septembar, 2010.

djecu uputio je preporuku Fondu PIO da se djeca s posebnim potrebama u toku ocjene sposobnosti za samostalan život oslobode plaćanja taksi i troškova usluge pregleda.

Zdravstvena zaštita osoba s invaliditetom - Djeca invalidi imaju problema s protetičkim pomagalicama (proteze i slično) koje se zbog rasta moraju češće mijenjati nego što to zakon propisuje. Kantoni nisu donijeli mjere za premošćavanje ovog problema. Isto tako zdravstvena zaštita djece oštećenog vida nije adekvatna jer pedijatri nisu dodatno educirani za intervencije kod slijepe djece.

Istraživanje o jodnom statusu trudnica i dojilja na području cijele Bosne i Hercegovine iz 2008. godine pokazalo je da u Bosni i Hercegovini 48,6 % trudnica i 22,7 % dojilja ima vrijednosti urinarne jodne ekskrecije niže od normalnih, odnosno da je unos joda kod trudnica i dojilja za njihove povećane potrebe nedovoljan.²⁵

Vladin izvještaj nije napravio osvrt na problematiku zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini u konkretnim uvjetima na terenu.

Zdravstvena zaštita djece u Republici Srpskoj ostvaruje se kroz Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju. Od prošle godine *kompletna zdravstvena zaštita djece do 15 godina besplatna je bez obzira jesu li roditelji osigurani*. Iako je ovo bio značajan pomak u smislu dostupnosti zdravstvene zaštite svoj djeci, i dalje *ostaje problem djece od 15 do 18 godina, kao i nedovoljnog broja i udaljenosti ambulanti porodične medicine*. Zdravstvena zaštita djece obuhvata sve zdravstvene usluge koje zdravstvene ustanove mogu pružiti, što opet ovisi o mjestu, tj. položaju zdravstvene ustanove, kadra, broja stanovnika i slično. U Republici Srpskoj nastavljeni

su reformski procesi sistema zaštite mentalnog zdravlja, a koji bi u narednom periodu trebali dovesti do unapređenja mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj i cijeloj Bosni i Hercegovini.

Na nivou Bosne i Hercegovine u toku je projekt "Analiza situacije i procjena usluga mentalnog zdravlja u BiH" koji zajedno provode Ministarstvo zdravlja Republike Srpske i Federalno ministarstvo zdravlja u saradnji sa Švicarskom agencijom za razvoj i saradnju. Projekt *obuhvata evaluaciju rada 44 centra za mentalno zdravlje u Bosni i Hercegovini*, 17 u Republici Srpskoj, 27 u Federaciji Bosne i Hercegovine i jedan u Brčko Distriktu. Plan je da se u narednom periodu osnaže centri za mentalno zdravlje, izvrši opremanje i stručno osposobljavanje uposlenih, kao i da se osnaži Koordinacioni centar za mentalno zdravlje Republike Srpske.²⁶

Zdravstvena zaštita djece u Brčko Distriktu (BD) ostvaruje se putem Zakona o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju Brčko Distrikta. Brčko nema Zakon o nasilju u porodici. Primarna i tercijarna zdravstvena zaštita djece dobro je organizirana. Isto tako, primarnu prevenciju, ranu detekciju i liječenje bilo kojeg somatomentalnog poremećaja kod djece treba uvrstiti u Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju, čime se ostvaruje diskriminatorni princip djelovanja. U proces reforme mentalne zaštite Bosne i Hercegovine aktivno je uključen i Centar za mentalno zdravlje Brčko Distrikta. U sklopu reformi primarne zdravstvene zaštite i uvođenja timova porodične medicine potrebno je senzibilizirati uposlenike za problematiku djece i adolescenata uopće, a naročito djece i adolescenata s invaliditetom. Primjer dobre prakse jeste proširenje usluga Centra za mentalno

²⁵ Ured UNICEF-a za BiH, istraživački projekt "Jodni status trudnica i dojilja u Bosni i Hercegovini", 2007/08.

²⁶ "Ljudi se lakše obraćaju hirurzima nego psihijatrima", Nezavisne novine, 25. 10. 2008.

zdravlje Brčko Distrikta sa segmentom za navedene kategorije.

Zdravstvena zaštita za osobe s posebnim potrebama smještene u institucijama - U većini institucija pružaju se određeni oblici zdravstvene zaštite, a u nekim institucijama štíćenici se liječe u lokalnim domovima zdravlja (takav je slučaj u Prijedoru jer svi imaju zdravstvene knjižice, izuzev nekoliko korisnika koji su iz Federacije Bosne i Hercegovine). U većini ustanova zdravstveno zbrinjavanje štíćenika obavljaju ljekari opće prakse, stomatolozi ili specijalisti koji su angažirani ugovorom o djelu, iako većina tih ustanova ima veliki broj štíćenika i po normativima bi trebali imati stalno uposlene ljekare.

Sistem organizacije zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini trpi zbog nedovoljnog kadra, sporosti procedura i slabe opremljenosti zdravstvenih ustanova izvan urbanih centara. Ovo čini kvalitet zdravstvenih usluga ipak nedostupnim za mnogu djecu jer se daleko bolja zdravstvena zaštita osigurava za djecu čiji roditelji usluge mogu platiti u privatnim klinikama.

Zdravlje adolescenata (preporuka 51.)

U 2009. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Republici Srpskoj kreirana je Strategija "Mladi i zdravlje", a razvoj te strategije je ispunjavanje društvene brige za zdravlje mladih i čini osnovu za implementaciju Politike za zdravlje mladih koju su usvojili entiteti. Strategija predviđa mnoga poboljšanja u ovoj oblasti života mladih i ostaje da se vidi hoće li biti realizirana.

Projekt mentalnog zdravlja za Jugoistočnu Evropu pokrenula je Švicarska agencija za

razvoj i saradnju zajedno s Federalnim ministarstvom zdravlja i Ministarstvom zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske. U Bosni i Hercegovini razvijena je mreža od pedeset Centara za mentalno zdravlje (CMZ) i to 31 u Federaciji Bosne i Hercegovine, 18 u Republici Srpskoj i jedan u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine. Naša zemlja potpisala je Deklaraciju o dugoročnom programu regionalne saradnje i razvoja mentalnog zdravlja zemalja Jugoistočne Evrope. Deklaracijom je predviđeno osnivanje regionalnog centra za mentalno zdravlje u Bosni i Hercegovini kao regionalnog centra za Jugoistočnu Evropu. U Republici Srpskoj završena je izrada Strategije razvoja mentalnog zdravlja u Republici Srpskoj 2009.-2015. godine. Također, uspostavljen je centar za koordinaciju rada centara za mentalno zdravlje u Republici Srpskoj. U toku 2009. godine planirani su proširenje mreže sa pet novih centara za mentalno zdravlje i edukacija zaposlenih u centrima (saradnja s Vladom Italije kroz CE-SVI projekt).

Kontrola duhana - U Bosni i Hercegovini povećana je granica zabrane prodaje duhanskih proizvoda sa 15 na 18 godina starosti i pooštrene su mjere promocije i sponzoriranja duhanske industrije. Ministarstvo zdravlja najavljuje dosljednu primjenu Zakona o duhanu i duhanskim prerađevinama u Federaciji Bosne i Hercegovine i zabranu pušenja na zatvorenim mjestima okupljanja u svim javnim institucijama i na radnim mjestima.

Značajno je naglasiti da su u aprilu 2009. godine Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i Parlament Bosne i Hercegovine donijeli odluku o ratificiranju Okvirne konvencije o kontroli duhana SZO (WHO FCTC), čime su započete aktivnosti na harmonizaciji entitetskih zakonodavstava iz oblasti kontrole

duhana u Bosni i Hercegovini u skladu s ovim međunarodno značajnim dokumentom.

Najčešći oblici ovisničkog ponašanja mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine su pušenje, konzumacija alkohola i psihotropnih supstanci. Prema podacima istraživanja²⁷ u 2008. godini evidentirano je 14,3 % trenutnih pušača među školskom djecom i mladim starosti 13-15 godina, čak 61 % mladih koji su pohađali prvi razred srednjih škola 2008. godine, ili punili 16 godina, potvrdilo je konzumaciju alkohola tokom života, a 6 % ispitanika istog uzrasta izjavilo je da su probali marihuanu do 16. godine života. Unapređenje zdravlja mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine vršeno je, pored ostalog, i u sedam centara za mlade organiziranih u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Tuzli, Livnu, Bihaću i Travniku. Mladi su dobili 3.164 usluge vezane za ginekološke i dermatološko-venereološke usluge i 2.291 uslugu savjetovanja. Također, organiziran je niz usluga neformalne edukacije mladih o osiguranju vlastite budućnosti.

Podaci iz istraživanja ND i ZDS među osnovnoškolcima i učenicima prvog i drugog razreda srednje škole govore da je alkoholizam među mladima veoma prisutan (67 % djece izjavljuje da je ovaj problem veoma prisutan). Uzroci za takvo stanje su višestruki, a možemo ih naći u nedovoljnoj brizi roditelja za svoju djecu, u nedostatku adekvatne podrške roditeljima i preventivnih programa za djecu i roditelje, kao i u sveprisutnoj krizi u društvu. Dodatna otežavajuća i alarmirajuća okolnost jeste da je donja granica konzumacije raznih toksikomanija sve niža.

Program zdravstvene politike i strategije za zdravlje u Republici Srpskoj do 2010. godine sadrži i posebne ciljeve i mjere zdravstvene politike koji se tiču zdravog početka

života. U okviru ovih ciljeva predviđa se stvaranje uvjeta u kojima bi djeca i adolescenti stjecali *zdrave životne navike i zdrav stil života, smanjenje smrtnosti i invalidnosti zbog povreda* i drugih akcidenata za najmanje 50 %, *smanjenje broja mladih koji puše, uživaju alkohol i droge za najmanje 50 %, smanjenje broja trudnoća kod maloljetnica za najmanje 50 %.*

Zaštita od upotrebe alkohola primjenom propisa koji reguliraju ovu oblast u Republici Srpskoj nije dala očekivane rezultate. To je vidljivo iz istraživanja Ombudsmana u saradnji s Mrežom savjeta učenika srednjih škola Republike Srpske u 2010. godini. Sudjelovalo je 689 učenika (292 učenika i 397 učenica), od čega je 78 % učenika odgovorilo da konzumira alkohol, a čak 20 % učenika u devetoj godini prvi put je konzumiralo alkohol. U 45 % slučajeva alkohol im je ponuđen od vršnjaka, 25 % njih konzumiralo je alkohol na proslavama, rođendanima i sl. Djeca dolaze do alkohola u kafićima u 56 % slučajeva, 23 % u trgovinama (bez obzira što postoji zakonska zabrana prodaje alkohola djeci), u klubovima 16 %. Ukupno 66 % učenika izjavilo je da nisu imali problema s nabavkom alkohola, a 43 % učenika navelo je da su imali problema pri nabavci alkohola; 90 % učenika izjavilo je da zna da je alkohol zabranjen.

HIV/AIDS (preporuka 53.)

Prvi slučaj zaraze HIV-om u Bosni i Hercegovini zabilježen je 1986. godine, a do novembra 2010. godine u Bosni i Hercegovini registrirano je 170 osoba kojima je dijagnosticirana HIV infekcija od kojih je 109 razvilo AIDS.

Prosječna dob registriranih oboljelih osoba je 36,8 godina, s rasponom od 4 do 66

²⁷ Znanja, stavovi i ponašanje spram pušenja kod školske djece u FBiH 2003.-2008.; Zavod za javno zdravstvo FBiH, Sarajevo, 2009.

godina. Dominantni načini transmisije su heteroseksualni, zatim homo-biseksualni te injekcijom korištenom pri zloupotrebi droga. Prvi slučaj vertikalne transmisije s majke na dijete zabilježen je u 2007. godini. U toku 2009. godine evidentirana su četiri nova slučaja. Zvanična statistika u Bosni i Hercegovini može zavarati, a uzroci za nepouzdanu podatke mogu se naći u (ne)postojanju jedinstvene baze podataka o inficiranim osobama na nivou Bosne i Hercegovine, siromaštvu i izolaciji pojedinih grupa stanovništva, u *porastu rizičnih ponašanja mladih ljudi* i sl.

Program Globalnog fonda za Bosnu i Hercegovinu “Koordinirani nacionalni odgovor na HIV/AIDS i tuberkulozu u ratom narušenom stigmatiziranom okruženju”, finansiran od strane Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije (GFATM), implementira se od 1. 11. 2006. godine. Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) kao primarni primatelj nominiran od strane Državnog koordinacionog mehanizma (CCM) sa svojim partnerima implementira spomenuti projekt. *Programom se direktno ispunjava cilj šest Milenijskih razvojnih ciljeva,* u skladu sa *HIV/AIDS Nacionalnom strategijom BiH 2004.-2009. godine.*

Primarni cilj programa je jačanje kapaciteta postojećih kao i uspostavljanje novih institucija pružanja zdravstvenih usluga u Bosni i Hercegovini u oblasti prevencije HIV/AIDS-a i rada na smanjenju obilježavanja različitosti - “stigme” i diskriminacije sljedećim aktivnostima: *vršnjačkom edukacijom obučeno je 115.000 mladih od 15 do 24 godine o HIV/AIDS-u; medijskom kampanjom,* informativno-edukativnim materijalom i sinergijom napora civilnog sektora 6.680 osoba primilo je uslugu predtestnog

i posttestnog savjetovanja u dvanaest Centara za dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje; *HIV prevencija uvedena je i u romsku populaciju* i raseljene osobe putem koordinatora zajednice i medicinskih sestara za oko 3.200 osoba. Antiretroviralnom terapijom liječene su 33 osobe u tri klinička centra u Sarajevu, Banjoj Luci i Tuzli. U cilju podizanja kapaciteta oko 3.200 zdravstvenih i 1.360 nezdravstvenih radnika prošlo je obuku o HIV/AIDS-u i smanjenju “stigme” i diskriminacije. Diljem Bosne i Hercegovine podijeljeno je oko 1.000.000 kondoma uz obuku o prevenciji HIV/AIDS-a.

Programom Globalnog fonda izvršena je rekonstrukcija i opremanje trinaest prijateljskih centara za mlade, pet metadonskih centara, dvanaest centara za dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje, kao i redovno snabdijevanje neophodnim materijalom (elisa testovima, iglama i špricama, kondomima i dr.).

Dobar primjer u praksi jesu postignuća lokalne NVO-e “Naša djeca” Zenica koja je u partnerstvu sa Save the Children Norway realizirala projekt “Seksualno obrazovanje i prevencija HIV/AIDS-a u BiH”. *Osnovni indikator postignuća ovog projekta jeste sistemsko rješenje edukacije djece u osnovnim školama Zeničko-dobojskog kantona o prevenciji seksualnog zdravlja i HIV/AIDS-a.* Prvi put je na području Bosne i Hercegovine i u širem regionu jedna obrazovna institucija, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona, *prepoznala potrebu uvođenja interdisciplinarnog načina edukacije djece u školama kroz nastavni plan i program* i time osigurala pravovremenu i kvalitetnu informiranost djece o značaju prevencije seksualnog zdravlja. *Ova praksa trebala bi biti*

obrazac za stvaranje povoljnijeg ambijenta u oblasti prevencije HIV/AIDS-a i sistemskog uvođenja programa spolno utemeljene edukacije o seksualnom zdravlju djece u obrazovnom sistemu za područje cijele Bosne i Hercegovine.

SOCIJALNA ZAŠTITA

Djeca s različitim oblicima poteškoća u razvoju (preporuka 46.)

Uvažavajući preporuke UN Komiteta o poštivanju Konvencije o pravima djeteta, odredbe Standardnih pravila za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom i zacrtane aktivnosti Revidiranog akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine (2002.-2010. i 2011.-2014. godine) može se zaključiti da je *periodični izvještaj* samo djelimično analizirao zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko Distrikta, tako da se za pojedina prava iz socijalne zaštite kroz periodični izvještaj stiče utisak da su zakoni sinhronizirani i da se primjenjuju u cijeloj Bosni i Hercegovini. *Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske ne primjenjuje se ravnomjerno na cijeloj teritoriji Republike Srpske, nego socijalna izdvajanja ovise o budžetu lokalnih zajednica, tako da u Republici Srpskoj imamo lokalne zajednice koje uopće ne isplaćuju tuđu njegu i pomoć. Isto tako ne ističe se neophodnost jačanja uloge i odgovornosti lokalne zajednice da se stanje mijenja.*

Revidirani akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine (2002.-2010. i 2011.-2014. godine), u kojem se za socijalnu zaštitu navodi kao mjera 1. usvajanje novog Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, nije realiziran jer se taj zakon već nekoliko go-

dina nalazi pred Skupštinom Republike Srpske i još uvijek nije usvojen. To komplicira i usporava unapređenje socijalne zaštite za svu djecu i osobe s invaliditetom u Republici Srpskoj. Također, iz periodičnog izvještaja ne vidi se koliko je država slijedila i realizirala preporuke UN Komiteta. Može se reći da postoji provjera postojećih politika i praksi koje se tiču djece s onesposobljenjem, ali se ne može reći da postoje znatniji pozitivni pomaci.

Kada je u pitanju prikaz stanja socijalne i dječije zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine vladin periodični izvještaj dao je preglednu i objektivnu sliku stanja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Zaštita osoba s različitim vrstama invaliditeta je *neujednačena jer ima podijeljenu nadležnost između Federacije i kantona* i uvjetovana je finansijskim mogućnostima kantona ili nespremnosti da se štite interesi ugroženih. Zbog svjetske krize i nemogućnosti provođenja zakona za sve kategorije koje su uvedene u prava pristupilo se izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine²⁸. Prava su izgubile sve osobe s invalidnošću manjom od 90 %, čime je ugrožen veliki broj djece.

Socijalna zaštita je i diskriminirajuća jer su različito tretirani neratni i ratni invalidi i civilne žrtve rata, i u Federaciji Bosne i Hercegovine i u Republici Srpskoj, uprkos potpisanoj i ratificiranoj Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom. *Ratifikacija Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (sa protokolima) izvršena je u Predstavničkom domu Bosne i Hercegovine 7. 12. 2009. godine, a u Domu naroda Bosne i Hercegovine 15. 12. 2009. godine i to nakon višednev-*

²⁸ Službene novine FBiH, broj 14/09.

nog protesta invalida iz cijele Bosne i Hercegovine u Skupštini Bosne i Hercegovine. To je doprinijelo da se u toku 2010. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine otpočne s usklađivanjem zakonskih i podzakonskih akata s Konvencijom. Doneseni zakoni i podzakonski akti na nivou kantona trebali bi znatno popraviti status djece s tjelesnim, mentalnim ili drugim smetnjama. Posebno je značajno to što je donesena Odluka o formiranju Fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom.²⁹ U Federaciji postoji neujednačenost od kantona do kantona kada je u pitanju razvrstavanje osoba sa smetnjama u razvoju. Evidencija se ne vodi po jedinstvenim standardima, rehabilitacija djece je zakašnjela, nije kontinuirana, niti se provodi s adekvatnim stručnim kadrovima.

Pozivajući se na Istraživanja stanja u oblasti invalidnosti u BiH³⁰ može se vidjeti da CZSR i ministarstva socijalne politike izvještavaju da postoji zajednička baza podataka za sve invalide pa i za djecu (SOTAC) koja je instalirana i operativna. Nažalost, ona nije u upotrebi u cijeloj Bosni i Hercegovini zato što svi centri nemaju educirano osoblje za unos podataka. Bilo bi potrebno izvršiti doradu baze podataka za sve korisnike u skladu sa zakonom. CZSR uglavnom se koriste podacima koji su povezani s korisnikovim ostvarenjem prava. Zbog toga je evidencija o socioanemnestičkim podacima, preostaloj radnoj sposobnosti, porodičnom statusu, kao i o drugim detaljnim informacijama o korisniku stavljena u drugi plan.

Standardnim pravilima ne posvećuje se dužna pažnja onoliko koliko bi trebala. Isto tako, u Bosni i Hercegovini nije ukazano na neujednačen pristup ocjenjivanju sposobnosti i razvrstavanju osoba s posebnim

potrebama. Država je bila u obavezi da slijedi Preporuke UN Komiteta za prava djeteta koje se odnose na obrazovanje djece s onesposobljenjem i radi na njihovom provođenju. Iz vladinog periodičnog izvještaja ne vidi se koliko je položaj djece s invaliditetom unaprijeđen u tom segmentu. Stoga se u istraživanju stanja u Bosni i Hercegovini, ali ne i u izvještaju, može vidjeti da novi sistem obrazovanja nailazi na niz problema kao što su nepripremljenost škola za nove obaveze i needuciranost kadrova koji trebaju odgovoriti na specifične potrebe i ograničene mogućnosti djece. Nema tačnih podataka koliko djece ima pomoć asistenta u nastavi i koliki je broj djece u državi izvan sistema obrazovanja. Za djecu koja se obrazuju u specijalnim školama po specijalnom programu nisu osigurane knjige za sve predmete.

Problemi s kojima se suočavaju djeca i roditelji djece s poteškoćama u razvoju nakon otkrivanja i opservacije smetnji su: neuvezan socijalni i zdravstveni sistem, a kada je dijete kategorirano, dobija kategoriju koja je samo adekvatna sistemu socijalne zaštite i donekle sistemu obrazovanja, ali s njome ne može ostvariti prava u sistemu penzijsko-invalidske zaštite, eventualnog zaposlenja ili neka druga prava.

Iz periodičnog izvještaja ne vidi se koje konkretne aktivnosti je država poduzela u segmentu preporuka koje govore o jačanju kampanja za podizanje svijesti kako bi se promijenili negativni stavovi javnosti prema osobama s onesposobljenjem.

Periodični izvještaj nedovoljno pažnje posvećuje socijalnoj zaštiti i dijelu u kojem se govori o djeci s invaliditetom, te se ne navodi da im se krše prava u zdravstvenoj zaštiti (stomatološka zaštita, zdravstveno

²⁹ Službene novine FBiH, broj 48/2010.

³⁰ Zbornik radova, grupa autora, 2008.

osiguranje), odnosno da se status djeteta u Republici Srpskoj priznaje do petnaeste godine života i da su do te dobi obavezno osigurani. Država razvija sistem zdravstvene zaštite koji je zasnovan na finansijskoj održivosti i u tom sistemu primaran je komercijalni faktor, a ne pravo djeteta na adekvatnu zdravstvenu zaštitu. Logično bi bilo da dijete s posebnim potrebama ostvari pravo na tercijarnu zdravstvenu zaštitu u najbližem referentnom centru u zemlji ili zemljama u okruženju; međutim, djeca to pravo mogu ostvariti samo ako ga njihove porodice plate. Ako ova djeca žele ostvariti to pravo kroz sistem zdravstvene zaštite, onda to pravo mogu ostvariti u Sarajevu ili Banjoj Luci, bez obzira što troškovi transporta djeteta s pratnjom budu viši od troškova liječenja u zdravstvenim centrima susjednih država. Pravo na ortopedsku pomagala često se redefiniiraju tako da roditelji ne znaju na što djeca imaju pravo, a brojne tehničke procedure roditeljima otežavaju da to pravo ostvare.

Djeca ometena u razvoju, koja su bez roditeljskog staranja, u Republici Srpskoj nemaju odgovarajući tretman. Razlog tome nije samo nedostatak interesa porodica da preuzmu hraniteljstvo nad takvom djecom, već i nedovoljna briga vlasti i nepostojanje zakonske regulative u toj oblasti. Republika Srpska nema podatke koliko je djece s teškoćama u razvoju bez roditeljskog staranja. Poznat je samo broj onih koji su smješteni u ustanove u kojima pretežno dočekaju i starost. U Republici Srpskoj ne postoji tzv. specijalizirano hraniteljstvo namijenjeno upravo djeci s težim onesposobljenjem kojima su najviše potrebni porodica i dom. Nema podataka koliko je ukupno takve djece, ali zna se broj korisnika smještenih u ustanove. Vlada Republike Srpske deklarativno podr-

žava hraniteljstvo kao oblik brige za djecu bez roditeljskog staranja, ali gotovo uopće ne vodi računa o najranjivijim kategorijama te djece - onim s teškoćama u razvoju. Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske nema definirano ni klasično hraniteljstvo, već "smještaj u drugu porodicu". Nije izvjesno ni da će novi zakon imati reguliranu tu oblast brige o djeci. Obuka hranitelja, novčane naknade i uplaćivanje doprinosa hraniteljima samo su neki od načina na koji se države u okruženju brinu za ovu problematiku.

U aneksu vladinog izvještaja u prikazu iz Centara za socijalni rad iz Brčko Distrikta nema broja djece sa somatomentalnim oštećenjima. Prema podacima Udruženja "Svitac" i Centra za mentalno zdravlje Brčko Distrikta broj djece s mentalnim deficitom je 346, a s kombiniranim smetnjama 269 djece i adolescenata.

Standard života (preporuka 55.)

Siromaštvo je još uvijek veoma prisutno u Bosni i Hercegovini i može se reći da je to jedan od osnovnih problema djece u Bosni i Hercegovini. Uzroci su višestruki, od posljedica ratnih zbivanja, dugogodišnje tranzicije koja je ostavila veliki broj nezaposlenih s nemogućnošću zaposlenja, a većina nezaposlenih su mladi (samo 17 % mladih je zaposleno), do neuvezanosti sistema društvene zaštite i uz sve to svjetske ekonomske krize.

Prema podacima Federalnog ministarstva rada i socijalne zaštite, u Federaciji Bosne i Hercegovine registrirane su 9.853 osobe civilne žrtava rata i 48.308 osoba s invaliditetom, što predstavlja 2,5 % ukupnog stanovništva. Podaci Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbram-

beno-oslobodilačkog rata pokazuju da je u Federaciji Bosne i Hercegovine registrirano 103.810 ratnih vojnih invalida, od čega 57,8 % nisu zaposleni. Možemo reći da je svaki drugi stanovnik socijalno isključen. Politička situacija u zemlji (u kojoj ni nakon deset mjeseci nije formirana vlast) ne daje nadu da se uskoro mogu očekivati promjene nabolje.³¹

Primjetan je kontinuiran trend rasta porodica koje se nalaze u stanju različitih socijalno-zaštitnih potreba. Rezultati mjerenja životnog standarda u Federaciji Bosne i Hercegovine pokazali su da oko 15 % stanovnika Federacije ima standard ispod opće granice siromaštva.

Podaci iz vladinog izvještaja pokazuju da je 3 % djece neuhranjeno, 9 % zaostaje u rastu u odnosu na godine života, a 5 % djece zaostaje u tjelesnoj masi, što je posljedica siromaštva - oko 17 % porodica je ekstremno siromašno (mjesečna primanja siromašnih su 238,10 KM, a ekstremno siromašnih 83,60 KM). Istovremeno oko 15 % domaćinstava živi u neuvjetnim objektima. Zabrinjava podatak da svake godine dolazi do povećanja broja porodica koje traže socijalnu pomoć. *U strukturi tih porodica je oko 20 % porodica s djecom.* Možemo zaključiti da se kontinuirano povećava broj djece koja žive u oskudnim uvjetima koji ih onemogućavaju u razvoju u skladu s njihovim fizičkim i intelektualnim mogućnostima. Djeca su izložena diskriminaciji koja je posljedica socijalnog statusa i kao takva trpe različite oblike diskriminacije u školi od strane svojih vršnjaka, a nerijetko i od nastavnika.

³¹ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravlje žena u FBiH, Zavod za javno zdravstvo FBiH, septembar, 2010.

Zaključak i preporuke u oblasti Zdravlje i socijalna zaštita

- Očekujemo da će se u narednom periodu u Federaciji Bosne i Hercegovine u najkraćem vremenu osigura primjena novih odredbi u Zakonu o zdravstvenom osiguranju, kao i kvalitetnije liječenje djece bez obzira na status osiguranja roditelja, a u Republici Srpskoj ostaje da se riješi problem zdravstvene zaštite djece od 15 do 18 godina, kao i osiguranja bolje dostupnosti ambulanti porodične medicine.
- *Omogućiti provođenje Programa zdravstvene politike i strategije za zdravlje mladih u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, s akcentom na prevenciju svih oblika toksikomanija i razvijanje zdravih stilova života mladih.*
- Potrebno je sačiniti i usvojiti prijedlog strategije Bosne i Hercegovine za borbu protiv HIV/AIDS-a za period 2010.-2015. godine i osigurati jedinstvenu evidenciju o inficiranim osobama na nivou Bosne i Hercegovine.
- **Borba protiv siromaštva i dalje ostaje pitanje broj jedan.** Potrebno je osigurati formiranje Fonda dječije zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine i uskladiti zakonske propise sa UN Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom. I dalje je potrebno raditi na razvijanju senzibiliteta za potrebe socijalno ugrožene djece.
- Potrebno je unaprijediti sisteme ranog otkrivanja djece s poteškoćama u razvoju, poboljšati saradnju između institucija zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i obrazovnog sistema. Podrška njihovim porodicama treba biti kontinuirana uz adekvatnu potporu u ortopedskim pomagalima, novčanu naknadu, volonterski rad i kroz rad NVO.
- Potrebno je zakonom definirati i finansijski podržati rad dnevnih centara na lokalnom nivou kako bi se smanjio broj djece u ustanovama segregacionog tipa i omogućila odgovarajuća pomoć roditeljima.
- Potrebno je napraviti komparativnu studiju efikasnosti inkluzivnog i specijalnog obrazovanja.
- Uskladiti zakonodavstvo Bosne i Hercegovine s Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom.

VI

**OBRAZOVANJE,
SLOBODNO
VRIJEME I
KULTURNE
AKTIVNOSTI DJECE**

Preporuka 59.

Pravo na obrazovanje temeljno je pravo svakog djeteta o čijem ostvarivanju ovisi budući razvoj svake ličnosti, ostvarivanje mnogih drugih prava i razvoj i opstanak društva u cjelini. Uprkos tome, sedam godina nakon donošenja prvih reformskih dokumenata i obećanja stanje se nije značajnije promijenilo. Broj djece koja upisuju i završavaju različite nivoe obrazovanja u nekim se oblastima čak i smanjuje.

Ranije identificirani problemi ponavljaju se i u ovogodišnjem Izvještaju o provođenju Konvencije o pravima djeteta. Malih pomaka ima (predškolsko i srednjoškolsko obrazovanje), ali to nije dovoljno da bismo bilježili značajnije iskorake.

U segmentu izvještaja značajno mjesto zauzima legislativa te donošenje strategija u oblasti predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja. Donošenje niza novih zakona i uspostava različitih vijeća, agencija i institucija nesumnjivo predstavljaju važan preduvjet za unapređenje obrazovnog sektora. *Problemi se, međutim, javljaju u (ne)implementaciji donesenih zakona i (ne)efikasnom funkcioniranju institucija sistema, neusaglašavanju entitetskih i kantonalnih zakona s okvirnim zakonima, a posebno (ne)pokretanjem odgovornosti protiv dužnosnika koji ne provode zakone, što dovodi do toga da mnoge dobre strategije ostaju samo na papiru.*

U stvarnosti, dok "čekaju" na provođenje zakona kojima se osigurava pristup kvalitetnom obrazovanju za svako dijete, *mnoga od ove djece odrastaju u okruženju koja im ne daju jednake šanse za uspjeh, koja još više povećavaju socijalnu isključenost i ugrožavaju njihov rast i razvoj, a time i napredak društva.*

Pored veoma loše ekonomske situacije u Bosni i Hercegovini koja utječe na zadovoljavanje svih potreba djeteta, pa i obrazovnih, prisutan je visok stepen politizacije u oblasti obrazovanja, naročito kada se radi o izboru direktora, članova školskih odbora i upravnih odbora predškolskih, osnovnih i srednjih škola. To uveliko ima negativnog utjecaja na obrazovne ustanove koje postaju mjesto sukobljavanja stranačkog interesa i stvaranja problema tamo gdje ih inače ne bi bilo.

Predškolski odgoj i obrazovanje u našoj zemlji najčešće se poistovjećuje s prihvatom i smještajem djece u vrtiću dok roditelji rade a ne s oblikom odgojno-obrazovnog rada koji čini dio cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa. Obuhvat djece kreće se oko 7 %, što predstavlja napredak od 2 % u odnosu na 2005. godinu (Podaci praćenja stanja prava djeteta u BiH od 2003/04. do 2009. godine). Prema tome čak više od 93 % djece nije obuhvaćeno nikakvim predškolskim programima niti postoji jedinstven i koordiniran pristup u rješavanju ovog problema. Mnogi alternativni modeli kojima se nastoje iznaći rješenja za povećanje podrške i brige o djeci ranog uzrasta (igraonice, dnevni centri, škole za roditelje, kućne posjete, centri u zajednici, pripremna odjeljenja i dr.) i koji se uspješno realiziraju uz pomoć nevladinog sektora nisu predmet izvještaja i analize, niti su uvršteni u zvanični obrazovni sistem. **Programi za djecu uzrasta od rođenja do treće godine i rana intervencija gotovo da i ne postoje, mada se radi o ključnom periodu razvoja djeteta.**

Da bi se stanje popravilo, doneseni su značajni dokumenti kao što je Strategija razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH 2007.-2013. godine s Planom realizacije³² i Okvirni zakon o predškolskom odgo-

³² Usvojilo Vijeće ministara BiH 2007. godine.

ju i obrazovanju³³. Tokom 2008/09. i 2010. godine donesen je Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju / naobrazbi u Posavskom kantonu, Tuzlanskom kantonu, Zeničko-dobojskom kantonu, Bosansko-podrinjskom kantonu i Kantonu Sarajevo. Zakon je u proceduri donošenja u Unsko-sanskom kantonu, Hercegovačko-neretvanskom kantonu, Srednjobosanskom kantonu i Zapadnohercegovačkom kantonu. Najznačajnija novina u Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju odnosi se na uvođenje obaveznog predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu u godini pred polazak u osnovnu školu i donošenje programa. Ovim aktivnostima planira se postići porast obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem. U Kantonu Sarajevo od školske 2010/ 2011. godine osigurani su uvjeti za provođenje navedene odluke, a i u drugim kantonima vrše se pripreme za navedene aktivnosti.

U Republici Srpskoj Ministarstvo obrazovanja, prvi put od usvajanja Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, u 2011. godini izdvojilo je sredstva za obuhvat petine djece obaveznim predškolskim odgojem, što je značajan pomak u ovom segmentu obrazovanja.

Osnovno obrazovanje

Ostvarivanje prava svakog djeteta na obavezno osnovno obrazovanje *podrazumijeva ne samo pravo na pristup nego i pravo na kvalitet i postizanje efekata i rezultata za svako dijete i ne može se iskazivati isključivo kroz statističke podatke o broju djece koja upisuju i završavaju školovanje.* Veliki broj djece koja imaju redovno osnovno obrazovanje pohađaju škole koje nemaju odgovarajuće uvjete, adekvatnu opremu, didaktičke materijale, opremljene bibliote-

ke pa ni osnovne higijenske uvjete, pitku vodu ni adekvatnu ishranu za djecu.

U istraživanju TIMS 2007³⁴ konstatirano je da se Bosna i Hercegovina nalazi ispod međunarodnih prosjeka prema procentu učenika koji kažu “da vole biti u školi”. Zašto naše škole za više od polovine ispitanih učenika nisu institucije u kojima se “rado boravi i uči”. Razloge za takvu percepciju djece škola treba tražiti u nastavnim planovima i programima, načinu prenošenja znanja, odnosno zastarjelom curriculumu. U školama su loši i materijalno-tehnički uvjeti rada, neuvjetne zgrade, loši higijenski uvjeti i posebno nedostatak kompjutorske opreme. Razloge za takve negativne stavove učenika možemo naći i u lošim sigurnosnim uvjetima u školi ili na putu do škole, izraženi u vršnjačkom nasilju, a ponekad i u verbalnom nasilju nastavnika prema učenicima.

Rezultati istraživanja TIMSS 2007. godine pokazuju da su učenici iz Bosne i Hercegovine daleko ispod postignuća međunarodnog prosjeka i da su najniže rangirani u regionu (23 % učenika nije dostiglo ni najniži nivo).³⁵ To ukazuje da se način podučavanja, ocjenjivanja i vrednovanja u bosanskohercegovačkim školama ne zasniva na razvijanju životnih vještina i kompetencija koje omogućavaju uključivanje u 21. stoljeće. Ovi podaci u suprotnosti su s prisutnim vijestima u medijima o uspjesima naših učenika na međunarodnim učeničkim takmičenjima i nadprosječnim rezultatima koje naši učenici ostvaruju u inostranim školama. Suština problema jeste da je **sposobnost primjene znanja nezadovoljavajuća**. U bosanskohercegovačkim školama radi se više na razvoju akademskih vještina kod djece (memoriranje i reprodukcija) u odnosu na primjenu stečenih znanja.

³³ Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH, Službeni glasnik BiH, broj 88/07.

³⁴ TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study.

³⁵ U Bosni i Hercegovini ne postoji metodološki razrađen jedinstven sistem mjerenja kvaliteta obrazovanja, pa se za ocjenu pouzdajemo u testiranja koja vrše međunarodne organizacije.

Školske programe potrebno je zasnivati na razvoju kompetencija koje unapređuju život, doprinose razvoju kreativne, odgovorne, tolerantne i samosvjesne ličnosti spremne da se nosi s izazovima odrastanja, zahtjevima sredine i svojim ličnim potrebama. Programe je potrebno prilagoditi aktualnoj problematici i potrebama privrede uvažavajući nova znanja i tehnologije, kao i globalna društvena i politička zbivanja. Škola treba razvijati bolju interakciju između nastavnika i učenika kao i jače uključivanje roditelja u određene školske, nastavne i vannastavne aktivnosti. Analizom podataka iz istraživanja³⁶ o tome koliko učenici svojim prijedlozima i mišljenjima mogu utjecati na težinu nastavnog plana ili programa pokazalo se da djeca ne mogu utjecati na NPP nikad 35 %, ponekad 48 % i mogu utjecati 17 %; na kvalitet rada nastavnika - nikad 40 %, ponekad 45 % i često 15 %. To dosta govori o tradicionalnom odnosu učenik - nastavnik i organizaciji nastavnog procesa.

Pravo svakog djeteta na kvalitetno obrazovanje podrazumijeva i dobro educirane i obučene nastavnike i druge profesionalce koji rade u školama. Činjenica da u školama rade nastavnici koji imaju adekvatno formalno obrazovanje ne garantira uspjeh u provođenju ciljeva reforme obrazovanja niti kvalitetan nastavni proces. Više od 46 % nastavnika izjavljuje da u toku formalnog obrazovanja nisu stekli dovoljno profesionalnih kompetencija za provođenje reformskih zahtjeva. Preko 55 % nastavnika smatra da nije dovoljno upoznato s procesom reforme.³⁷ Reformu obrazovnog sistema nisu pratila potrebna finansijska ulaganja u edukaciju nastavnog osoblja, izgradnju i opremanje škola.

Ne može se zanemariti činjenica da Bosna i Hercegovina pripada ekonomski nerazvije-

nim, siromašnim zemljama, da još trpi od posljedica agresije i da se ne može razvijati u skladu sa strateškim dokumentima i zakonskim propisima koji su doneseni u posljednjem desetljeću. Upravo su ekonomski razlozi najčešći limitirajući faktor neprovođenja donesenih strateških dokumenata.

Postojanje “dvije škole pod jednim krovom” spominje se u mnogim izvještajima i analizama kao najočitiji primjer kršenja prava djece. Komitet Ujedinjenih nacija za ekonomska, socijalna i kulturna prava još je 2005. godine tražio od Bosne i Hercegovine da osigura uvjete za ukidanje organizacionog oblika “dvije škole pod jednim krovom”. Dokumentom o evropskom partnerstvu (2007. godine) s Evropskom unijom našoj zemlji skrenuta je pažnja da **“evropska budućnost zemlje umnogome ovisi o sposobnostima vlasti i različitih zajednica da izrade zajednički obrazovni okvir”**. Svi međunarodni pritisci nisu urodili plodom. Tokom 2010. godine Parlament Federacije Bosne i Hercegovine pokrenuo je aktivnosti na rješavanju ovog problema. Poduzeto je niz koraka i zaključaka uz sudjelovanje predstavnika svih nadležnih ministarstava. Doneseni zaključci nisu realizirani, kao i uvijek kada umjesto struke odluke donosi politika.

Pravo djece da uče o drugom i drugačijem i stječu znanja i vještine potrebne za život u demokratskom, multikulturalnom društvu i dalje se ne poštuje. Nastavni sadržaji, posebno kada je u pitanju nacionalna grupa predmeta, ne potiču u dovoljnoj mjeri ponos zbog pripadnosti državi Bosni i Hercegovini. Programi i udžbenici nerijetko promoviraju kulturne i religijske vrijednosti samo jednog naroda ili religijske pripadnosti. “Vjerska različitost tretira se kao problem, dok

³⁶ Istraživanje o stanju prava djeteta u BiH, NVO ND, Sarajevo i ZDS, Banja Luka, 2004. i 2009. godine.

³⁷ UNICEF, Analiza potreba nastavnika u pogledu stručnog usavršavanja, 2007.

se pripadnost vlastitoj vjeri prikazuje vrlo isključivo, a kod učenika se potiče osjećaj ugroženosti. Političke poruke su implicirane, a kritičko promišljanje se ne ohrabruje”³⁸, samo su neki od zaključaka istraživanja vezanog za udžbenike i druge sadržaje koje djeca uče u osnovnim školama.

*U istraživanju “Diskriminacija djece u bosanskohercegovačkoj školi” koje je proveo Save the Children Norway SEE pokazalo se da su djeca koja pripadaju manjinskim grupama izložena različitim oblicima diskriminacije. Svaki deseti učenik izjavljuje da diskriminacija postoji, ali te pojave primjećuje tek svaki dvadeseti nastavnik. Svaki osmi učenik, često i redovno, izbjegava aktivnosti s učenicima drugih nacija; svaki sedmi učenik ispoljava, često i redovno, agresivno ponašanje prema učenicima pripadnicima drugih nacija; svaki šesti učenik ne želi ići u isti razred s učenicima pripadnicima drugih nacija.*³⁹

Fondacija lokalne demokratije realizirala je tokom 2008. godine projekt “**Monitoring i analiza provedbe kriterija za školske nazive i obilježja**” u partnerstvu s nadležnim ministarstvima Bosne i Hercegovine, entiteta, odjeljenja za obrazovanje Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, kantonalnih ministarstva, a partneri u implementaciji bile su organizacije “Udružene žene” Banja Luka, “Vesta” Tuzla i “Terca” Mostar. Projekt je podržala Evropska unija. Izvršen je monitoring o stepenu primjene Kriterija

³⁸ Istraživanje FOD BiH, Obrazovanje u BiH: Čemu učimo djecu?

³⁹ Rezolucija Evropskog parlamenta o situaciji u Bosni i Hercegovini (Ref.: RSP/2010/2734) 17. juna 2010. godine “naglašava da je obrazovanje pokretačka snaga za istinsko međuetničko pomirenje, smatrajući da u kontekstu EU pomoći povećanu pažnju treba posvetiti promicanju inkluzivnog, nediskriminirajućeg obrazovnog sistema, utemeljenog na toleranciji i poštivanju različitosti u zajedničkom naporu da se postigne razumijevanje zajedničke historije”.

za školske nazive i obilježja u 2.088 osnovnih i srednjih škola u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine. Zapadno-hercegovački kanton i Kanton 10 nisu dali odobrenje za pregled 151 škole.⁴⁰

*Rezultati istraživanja pokazali su da kriterije ne zadovoljava: 14 % škola u slučaju školskih naziva, 27 % u slučaju školskih simbola, 7 % u školskim manifestacijama, a 20 % škola imaju upitne kriterije za školske manifestacije.*⁴¹ *Navedeni podaci govore da će obrazovne vlasti u Republici Srpskoj i Federaciji Bosne i Hercegovine morati uložiti dosta energije kako bi osigurali kvalitetno obrazovanje bez bilo kojeg oblika isključenja i diskriminacije, slijedeći primjer Brčko Distrikta.*

Nedostatak adekvatne brige o djeci od ranog uzrasta, nedovoljna podrška porodicama i nedovoljno kvalitetno obrazovanje rezultirali su, između ostalog, *porastom vršnjačkog nasilja i drugim oblicima neprihvatljivog ponašanja djece u školama.*⁴²

Ponuđena rješenja za rješavanje navedenih problema odnose se uglavnom na jačanje kaznenih i represivnih mjera, marginalizaciju i

⁴⁰ Odbor za koordinaciju provedbe Privremenog sporazuma o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika predložio je resornim ministarstvima Kriterije za školske nazive i simbole, koji su usvojeni i obavezujući za sve škole u Bosni i Hercegovini.

⁴¹ “Analiza provedbe kriterija za školske nazive i obilježja”, Fondacija lokalne demokratije, Sarajevo, august, 2008.

⁴² Svaki drugi prosvjetni radnik potvrdio je da djeca u školi prave neukusne šale, uznemiravaju i zlostavljaju djecu zbog njihovog porijekla. Osim porijekla i fizički izgled je često predmet vršnjačkih komentara i osnova za smišljanje i upućivanje neukusnih šala. Polovina ispitanih prosvjetnih radnika sasvim je sigurna da učenici ismijavaju djecu sa viškom kilograma, ali u isto vrijeme četvrtina smatra da ni mršava djeca nisu pošteđena hrdavih komentara. Nasilje nad djecom, uglavnom nekažnjeno, vrše i nastavnici, roditelji i drugi odrasli. Osim primjera fizičkog nasilja, djeca su izložena verbalnom nasilju, vrijeđanju, diskriminaciji i sl.

stigmatizaciju djece, dok se *zanemariva sredstva ulažu u mjere prevencije, zapošljavanje stručnjaka, intenzivnu edukaciju nastavnika, socijalne programe i afirmativne akcije.*

Srednje obrazovanje

Stepen zaposlenosti, stanje u ekonomiji i društvu u narednoj deceniji ovisit će gotovo u cijelosti o obrazovnoj politici i reformi obrazovanja. Podatak da preko 40 % mladih neće završiti ni srednju školu više je nego alarmantan i direktan je rezultat nefikasne obrazovne politike i nekvalitetnih prethodnih nivoa školovanja. Tokom školske 2008/09. godine u srednje škole upisalo se 5,9 % učenika manje nego protekle školske godine⁴³, a svega 24 % srednjoškolaca upiše (ali ne i završi) studije. U Kantonu Sarajevo tokom školske 2009/2010. godine uvedeno je *obavezno dvogodišnje srednjoškolsko obrazovanje za prve dvije godine školovanja. Pokrenuta* Inicijativa Sindikata srednjeg obrazovanja za uvođenjem besplatnog srednjeg obrazovanje naišla je na odobranje i podršku Centra civilnih inicijativa. U junu 2008. godine održana je konferencija “Obavezno srednjoškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini - put ka smanjenju siromaštva, nezaposlenosti i socijalne isključenosti”, uz prisustvo predstavnika resornih ministarstava državnog, entitetskog i kantonalnog nivoa, Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, predstavnika sindikata, poslodavaca, akademske zajednice, stranih i lokalnih NVO. Tom prilikom predstavljen je model prelaska na obavezno srednjoškolsko obrazovanje Kantona Sarajevo. Zaključcima konferencije podržano je uvođenje obaveznog srednjoškolskog obrazovanja. Inicijativom se potiču sva resorna ministarstva da za narednu godinu predvide donošenje mjera koje bi pokrenule uvođenje obave-

znog srednjoškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini tokom 2009/2010. godine. Ove inicijative prisutne su i u drugim kantonima i u Republici Srpskoj, ali zahtijevaju i povećana ulaganja. Jedna od obaveznih mjera je osiguravanje besplatnog prijevoza i udžbenika te priključenje škola na internetsku mrežu. Ovim mjerama osigurao bi se 100 % upis učenika u I i II razred srednjih škola.

Prema istraživanju koje je ove godine radila Komisija za mlade pri Vijeću ministara čak 31 % mladih u Bosni i Hercegovini od 15 do 24 godine nema srednjoškolsko obrazovanje. U Republici Srpskoj u školskoj 2007/2008. godini 3,78 % učenika po završetku osnovne škole nije nastavilo školovanje, a 206 osnovaca u školskoj 2006/2007. godini u ovom entitetu nije pohađalo nastavu. Školu napuštaju uglavnom djeca romske nacionalnosti.⁴⁴ U Republici Srpskoj u toku je akcija ministarstva za uvođenje elektronskih dnevnika pomoću kojih bi roditelji mogli pratiti postignuća djece putem interneta. Ostaje bojazan da će ovakav oblik saradnje s roditeljima umanjiti kontakte između roditelja i škole, koji su ionako slabi i formalni.

Među Romima u Bosni i Hercegovini i dalje je prisutno veliko siromaštvo, nezaposlenost i ekstremno teški životni uvjeti, tako da većina romske djece nije u mogućnosti pohađati nastavu. I pored volje mnogih roditelja da školuju svoju djecu, trenutno je prisustvo Roma, u najboljem slučaju, sporadično. U Tuzlanskom kantonu postoji najveći procent upisane romske djece (50 % romske djece pohađa osnovno i srednje obrazovanje, a samo troje studira, oko 80 % nema nikakvu profesionalnu kvalifikaciju, a 60 % Roma je nepismeno). Mnoge lokalne zajednice trude se uključiti djecu Rome u obrazovni sistem tako što im osiguravaju udžbenike.

⁴³ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2002. -2007., Sarajevo, 2008.

⁴⁴ “Siromašni prisiljeni da napuste školu”, Nezavisne novine, 28. 12. 2008.

Zaključak i preporuke za obrazovanje, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti djece

- Opća veoma teška ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini i još uvijek svježja ratna i poratna zbivanja negativno se odražavaju na sve segmente obrazovanja.
- U Bosni i Hercegovini još uvijek se ne čini dovoljno na uključivanju što više djece u predškolsko obrazovanje, uz poseban naglasak na uključivanje socijalno ugrožene djece, djece iz marginaliziranih grupa stanovništva, s posebnim fokusom na romsku djecu i djecu iz ruralnih sredina.
- Potrebno je osigurati kvalitetno i besplatno obrazovanje za sve, s jasnim ciljevima odgoja i obrazovanja, bez bilo kojeg oblika isključenja i diskriminacije.
- Podržati inkluzivno obrazovanje kroz osiguravanje većeg broja stručnih timova za pomoć i podršku djeci, nastavnicima i roditeljima.
- Osigurati da stručna tijela nadležnih entitetskih, kantonalnih ministarstava izrade adekvatne i prilagođene nastavne planove i programe za rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama.
- Neophodno je i dalje raditi na reorganizaciji škola koje rade po principu “dvije škole pod jednim krovom”, uz uvažavanje svih prava djece.
- Osigurati nastavak provođenja Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma i pripadnika ostalih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Neophodno je osigurati adekvatnu primjenu Kriterija za školske nazive i obilježja.

VII

**POSEBNE MJERE
ZAŠTITE**

Izbjeglička i raseljena djeca (preporuka 62.)

Tokom 2008. godine na nivou Bosne i Hercegovine urađena je Revidirana strategija za implementaciju Aneksa 7 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Njome se Vijeće ministara Bosne i Hercegovine obavezalo da će štiti prava raseljenih osoba i izbjeglica, a naročito prava djece te socijalne i profesionalne reintegracije njihovih roditelja. U toku 2009. godine i pored više rasprava u Parlamentu Bosne i Hercegovine *Strategija nije usvojena*.

Šesnaest godina nakon rata pitanje statusa **raseljenih osoba i izbjeglica** još uvijek nije riješeno. U Bosni i Hercegovini ima 37.408 raseljenih porodica ili 113.642 osobe, od kojih 48.772 na prostoru Federacije Bosne i Hercegovine (ili 43 %), 64.624 (ili 56,8 %) na području Republike Srpske i 246 (ili 0,3 %) na području Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

U inostranstvu živi 80.000 **izbjeglica** koje nemaju trajno rješenje statusa, a 30.000 njih se želi vratiti kući. Ukupno u inostranstvu ima oko pola miliona osoba koje su napustile Bosnu i Hercegovinu u periodu 1992. - 1995. godine. Najveći broj želi da se vrati iz Hrvatske - 3.282 porodice ili 12.140 osoba, a iz Crne gore 2.724 porodice ili 9.220 osoba. Isto tako u Republici Srpskoj evidentirano je oko 10.000 izbjeglica iz Hrvatske⁴⁵ koje također nisu riješile svoj status.

U kolektivnim centrima još uvijek živi 2.550 porodica ili 7.000 osoba.⁴⁶ U Republici Srpskoj trenutno u izbjegličkim centrima živi još oko stotinu djece bez osnovnih životnih uvjeta. Od toga je najviše djece u općini Doboje, a u Federaciji Bosne i Hercegovine u Tuzli, Mostaru, Zenici i Čapljini.

Podaci pokazuju da u zemlji ima 2.750 povratničkih porodica koje još žive bez električne energije. Od ukupnog broja raseljenih osoba oko 17 % je djece. Djeca raseljenih osoba kao i njihovi roditelji žive u teškim uvjetima, a to se naročito odnosi na djecu povratnika. *Posebne teškoće imaju u zadovoljavanju obrazovnih i zdravstvenih potreba*.

Potpisivanjem Privremenog sporazuma o ostvarivanju potreba i prava djece povratnika (potpisanog u martu 2002. godine) i donošenjem Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2003. godine) i Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2007. godine) učinjen je značajan korak ka potpunom ostvarivanju prava na obrazovanje učenika izbjeglica i povratnika. Ipak, još uvijek postoji veći broj otvorenih pitanja kada je u pitanju obrazovanje djece. Nije omogućeno da se nacionalna grupa predmeta izučava sistemski i kontinuirano u područjima gdje je broj učenika manji od dvadeset, koliko je potrebno za organiziranje nastave na jeziku konstitutivnog naroda. Prisutni su problemi prijevoza i participacije u troškovima prijevoza od strane roditelja koji nisu u mogućnosti da snose troškove školovanja pa često ispisuju svoje dijete iz obrazovnog procesa. To se naročito odnosi na srednjoškolce.

Od Revidirane strategije za implementaciju Aneksa 7 očekuje se da ubrza povratak preostalih raseljenih osoba i mobilizira cjelokupno društvo da se osiguraju sredstva za potrebe povratka.

Djeca u oružanim sukobima (preporuka 64.)

I pored uloženi napora i znatnog napretka u rješavanju problema, *mine i dalje*

⁴⁵ Dnevnik BHT, 20. 6. 2011.

⁴⁶ Izvještaj Saveza / udruge izbjeglica i raseljenih lica u BiH, juli, 2008.

predstavljaju jednu od glavnih prepreka za sigurnost djece i građana te ekonomski i društveni razvoj zemlje.⁴⁷ Prema Strategiji protivminskog djelovanja procjenjuje se da bi Bosna i Hercegovina do 2019. godine trebalo da bude očišćena od mina. Sredstva koja su potrebna za ostvarenje ovog plana u prosjeku iznose 80 miliona maraka godišnje. I dalje je glavni ometajući faktor u postizanju ciljeva iz Strategije protivminskog djelovanja nedostatak finansijskih sredstava i političke volje da se zajednički uspostave prioritete unutar zemlje, kao i slabljenje interesa međunarodnih faktora.

Procjenjuje se da u Bosni i Hercegovini još uvijek ima 13.000 lokacija sa oko 220.000 mina i ubojitih sredstava koja utječu na sigurnost oko 900.000 ljudi. Mine i dalje odnose živote. Mjesečni prosjek broja žrtava u 2008. godini iznosio je *pet žrtava mina mjesečno*⁴⁸. Broj nastradalih od mina i neeksplodiranih ubojitih sredstava na području Bosne i Hercegovine 2009. godine bio je niži u odnosu na prethodne dvije godine. Najveći broj nastradalih su odrasle osobe u dobnoj grupi od 19-39 i 40-60 godina. *Osmoro djece u dobi od 0 do 18 godina nastradalo je u periodu od 2007 do 2009. godine.*

Mnoge nevladine organizacije realiziraju programe prevencije i zaštite od mina. U tome prednjači Društvo Crvenog krsta / križa Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine koje kontinuirano radi na prevenciji i upoznavanju djece s opasnostima od mina kroz edukaciju u školama Bosne i Hercegovine i provođenjem državnog takmičenja učenika osnovnih škola - "Misli mine", gdje na završnoj manifestaciji sudjeluju predstavnici entiteta i Brčko Distrikta.

⁴⁷ Centar za uklanjanje mina u BiH - BHMAC.

⁴⁸ "Prijeti još 220.000 mina", Fokus, 8. 12. 2008.

Podršku u tim aktivnostima pruža i Glavni štab EUFOR-a koji je educirao 8.225, a EUFOR Banja Luka 17.854 djece, te sudjelovao na dječijim manifestacijama i aktivnostima s raznim dječijim udruženjima, odazivao se na zahtjev škola i pružao pomoć drugim organizacijama koje provode programe upozoravanja na mine. Mreža preživjelih od mina u Bosni i Hercegovini do sada je pomogla 2.300 osoba koje su stradale od mina i kontinuirano radi na upoznavanju mladih s problemom zagađenosti pojedinih dijelova Bosne i Hercegovine minama. Bosna i Hercegovina po ovom pitanju najugroženija je zemlja u Evropi.

Ekonomska eksploatacija i djeca koja žive na ulici (preporuka 66.)

Problemi ekonomske eksploatacije djece u Bosni i Hercegovini vezani su za djecu koja žive i rade na ulici a koja se prvenstveno bave prosjačenjem i skitničanjem. Zakonska regulativa koja štiti djecu od ekonomske eksploatacije regulirana je na entitetском nivou.⁴⁹ Novim zakonom o javnom redu i miru prekršiocci su klasificirani u tri grupe: oni koji prose, oni koji navode na prosjačenje i oni koji organiziraju prosjačenje. Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u toku 2007. godine evidentirano je oko 1.022 djece koja prose.⁵⁰ U toku 2008. godine prvi put je sudski procesuirano prošenje na ulici (četiri slučaja). Ta suđenja pokazala su da to nije isključivo socijalni fenomen, nego da tu ima elemenata kriminala, iskorištavanja i zloupotrebe rada djece na ulici. Kao mje-

⁴⁹ Zakon o radu RS, FBiH i Brčko Distrikta, Krivični zakon FBiH, RS i Kazneni zakon Brčko Distrikta; Zakon o javnom redu i miru FBiH, Zakon o javnom redu i miru RS i Zakon o javnom redu i miru Brčko Distrikta; Porodični zakon FBiH, RS i Brčko Distrikta.

⁵⁰ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Socijalna zaštita 2002.-2007., Sarajevo, 2008.

ru sprečavanja prosjačenja Kantonalni sud u Zenici u novembru 2007. godine donio je presudu kojom je privremeno oduzeto roditeljsko pravo bračnom paru koji je navodio na prosjačenje svoju djecu. U Bosni i Hercegovini kontinuirano je prisutno zlorablavanje dječijeg “rada na ulici” koje se manifestira prosjačenjem, pranjem prozora na automobilima, prodajom različitih roba na ulici i sl. Prosjačenje djece ima trend rasta. S obzirom na okolnosti pod kojima se obavlja taj rad se može klasificirati kao štetan dječiji rad. Ova zlorablavanje djece odvija se uglavnom od strane porodica, a nerijetko djeca postaju žrtve organiziranog kriminala. Ova djeca su odgojno, higijenski, zdravstveno i obrazovno zapuštena. Jedan broj djece koja prose nije evidentiran u matičnim knjigama rođenih, veći broj njih je iz drugih sredina, pa i država.

Podaci iz vladinog izvještaja prezentirani u Klusterskom istraživanju višestrukih pokazatelja (Multiple Indicator Cluster Survey - MICS) govore da je oko 6 % djece u dobi od 5 do 14 godina uključeno u neki oblik rada izvan kuće. Oko 5 % djece uključeni su u neki porodični posao, više dječaci nego djevojčice i više na selu nego u gradu.

Save the Children Norway SEE 2007. godine objavio je Istraživanje o rizicima koji vode trgovini djecom, gdje su ciljna grupa, pored djece koja su pod rizikom da budu seksualno eksploatirana, bila i djeca koja obavljaju rad na ulici. Probleme s kojima se ova grupa djece suočava moguće je riješiti pomoću ciljanih projekata s višestrukim oblicima pomoći i aktivnosti s djecom, kao što to provodi NVO “Zemlja djece” iz Tuzle koja vodi Dnevni centar za djecu koja obavljaju rad na ulici u Tuzli i njezinoj okolici. Ovaj pozitivni primjer doveo je do saradnje

između Save the Children i “Zemlja djece” i širenja tog modela prvo na Sarajevo (2009. godine), a zatim, nakon preporuka Ombudsmana, i na Banju Luku (2011. godine). U Banjoj Luci uz Dnevni centar uspostavljena je i Prihvatna stanica. U Mostaru je planirano otvaranje centra do kraja 2011. godine. Osim toga Vlada Zeničko-dobojskog kantona podržala je organizaciju “Medica” iz Zenice da otvori takav Dnevni centar i u Zenici 23. 8. 2011. godine. Modeli dnevnih centara koncipirani su tako da budu oblici socijalne podrške ugroženoj djeci pomoću kojih će se djeci osigurati uvjeti za zadovoljavanje njihovih potreba, ali i osigurati šansa inkluzije u društvo. To će na dugoročnoj osnovi utjecati na sprečavanje radne eksploatacije djece. Nažalost, finansiranje dnevnih centara izostaje i stoga bi preporuka bila da država počne finansirati ovakvu vrstu podrške urgentno te da pojedinačni kantoni predvide sredstva namijenjena dnevnim centrima i osiguraju koordinaciju vladinih agencija i nevladinih organizacija bez kojih dnevni centri ne bi mogli potpuno funkcionirati.

Podaci iz istraživanja koje je provela organizacija “Zemlja djece” govore da je od sto do dvjesto djece, uzrasta od 1 do 15 godina, svakodnevno izloženo ekonomskoj eksploataciji u većim gradskim sredinama. Većina ove djece su Romi upravo zato što su Romi izloženi društvenoj isključenosti. Od ispitanih djece uzrasta od 7 do 16 godina 75 % ne pohađa školu, a 25 % nikada nije išlo u školu i ne znaju čitati ni pisati. Skoro 80 % ove djece nije imalo zdravstveno osiguranje zbog čega se 50 % njih osjeća bolesnim ili ima određenih zdravstvenih problema. U romskim zajednicama Tuzlanskog kantona u oko 70 % slučajeva zastupljeno je prosjačenje i zlorablavanje djece u te svrhe, a po našim saznanjima niti jedno dijete nije iskorišteno u pornografiji.

U većini slučajeva djeca nisu obuhvaćena sistemom socijalne zaštite.

Rezultati istraživanja koje je u 2009. godini provela Institucija ombudsmana Bosne i Hercegovine u pet gradova u Bosni i Hercegovini, a s ciljem zaštite djece od zloupotrebe u svrhu prosjačenja, pokazali su da nijedna vladina institucija nema uspostavljenu bazu podataka niti statističku evidenciju o djeci koja prose. Jedan od najvećih problema u radu na suzbijanju i prevenciji prosjačenja je neosjetljivost, nezainteresiranost i ignoriranje postojanja problema prosjačenja djece od strane predstavnika vlasti, kao i tehnički i personalno ograničeni kapaciteti centara za socijalni rad. Nažalost, ni dobri modeli rada s ovom djecom koje realiziraju NVO nisu podržani od strane vladinih institucija i njihov opstanak se najvećim dijelom zasniva na pomoći međunarodnih donatora.

Zloupotreba droga (preporuka 68.)

Komiteo za prava djeteta izrazio je zabrinutost zbog sve većeg korištenja opijata među mladima i preporučio je državi članici da pokrene studiju kojom bi se ispitali uzroci i posljedice ove pojave. U izvještajnom periodu vršena su sporadična istraživanja ove pojave od strane UNICEF-a, ESPAD-a⁵¹ i nekih nevladinih organizacija. Država nije pokrenula izradu studije o toksikomanijskim u Bosni i Hercegovini.

Zloupotreba droga među maloljetnim osobama u Bosni i Hercegovini je u porastu. Problem predstavlja što sve mlađa djeca ulaze u krug korisnika droge, a to generira i druge negativne pojave među mladim osobama. Odgovor države na ovu pojavu je uspostava potrebnih agencija za uspješno nošenje s ovom pojavom u okviru Ministarstva

sigurnosti Bosne i Hercegovine i izrada Strategije za borbu protiv zloupotrebe droga u Bosni i Hercegovini za period 2009.-2013. godine. *Usvajanje Strategije omogućilo je mobilizaciju većeg broja profesionalaca iz vladinog i nevladinog sektora u implementaciji programa koji su imali prioritetni cilj da zaštite djecu od zloupotrebe opojnih droga i bolesti ovisnosti.*

U okviru nadležnosti Ministarstva pravde, a u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku, *uspostavljena je Centralna evidencija pravosnažnih presuda za krivična djela neovlaštene proizvodnje, prerađivanja i prodaje opojnih droga i otrova.* U periodu od 2005. do 2007. godine evidentirano je oko stotinu pravosnažnih presuda koje su sudovi u Bosni i Hercegovini donijeli za ovu vrstu krivičnih djela. Predstavnici nevladinih organizacija, a sigurno ni roditelji djece, nisu zadovoljni visinom kazni koje se izriču trgovcima droge, imajući u vidu posljedice na mlade koje uzrokuje ova pojava. U okviru Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine *uspostavljene su potrebne institucije za uspješno nošenje s ovom pojavom, a početni rezultati prekidanja lanaca trgovine drogom to i potvrđuju. Bosna i Hercegovina još uvijek ne posjeduje metodološki jedinstven sistem evidencije i praćenja u oblasti zloupotrebe opojnih droga, pa time i ne raspolaze tačnim podacima o ovoj pojavi, ali je evidentno da je ona u porastu i da je dob djece vezano za prvo eksperimentiranje s opojnim drogama pomjerena naniže (od 11 do 12 godina, odnosno uzrast završnih razreda osnovne škole).*

Prema raspoloživim podacima u Bosni i Hercegovini trenutno ima devet komuna za rehabilitaciju ovisnika, a postoji više centara / zavoda za detoksikaciju i održavanje na metadonu opijatskih ovisnika (Sarajevo,

⁵¹ ESPAD - European School Survey Project on Alcohol and other Drugs, Sarajevo, 2008.

Zenica, Mostar, Tuzla, Sanski Most...). Sporadična istraživanja koja se rade u Bosni i Hercegovini najčešće su rezultat programskih aktivnosti međunarodnih i lokalnih nevladinih organizacija i potvrđuju sljedeće:

- djeca u Bosni i Hercegovini izložena su riziku usljed velike dostupnosti opojnih droga;
- procent djece koja konzumiraju drogu je u porastu (konzumenti su čak i djeca od 11 do 12 godina),
- veoma je visoka povezanost korištenja opojnih droga s porastom maloljetničke delinkvencije.

U Republici Srpskoj usvojena je Strategija nadzora nad opojnim drogama i suzbijanje zloupotrebe opojnih droga za period 2008.-2012. godine. U sklopu aktivnosti na provođenju Strategije vrše se različite aktivnosti radi smanjenja zloupotrebe opojnih droga i to aktivnosti na smanjenju ponude, smanjenju potražnje, liječenju i rehabilitaciji te socijalnoj reintegraciji ovisnika. Raskrinkani su mnogi lanci proizvodnje i trgovine narkoticima. Međutim, na tržištu se pojavljuju stalno novi narkotici i otvaraju novi putevi trgovine. Na meti dilera uglavnom su osnovci i srednjoškolci, a prodaja se najčešće obavlja u školskim dvorištima! U Doboju je otvoren prvi centar za metadonsku terapiju narkomana. Planirano je otvaranje ovakvih centara u svakom regionu Republike Srpske. Mjere za suzbijanje trgovine drogama koje država provodi nedovoljno su efikasne i koordinirane na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, nasuprot dobro organiziranim i uvezanim kriminalnim grupama. Kaznene mjere su preblage, a brigu o institucijama za pomoć i rehabilitaciju ovisnika još uvijek nije preuzela država.

Seksualno iskorištavanje i trgovina (preporuka 70., 71. i 72.)

Vladin izvještaj nije posvetio dužnu pažnju problemu seksualnog iskorištavanja i trgovini maloljetnim osobama. Prema izvještaju Državnog sekretarijata SAD-a o stanju trgovine ljudima za 2010. godinu Bosna i Hercegovina je prešla u I (prvu) kategoriju zemalja koje uspješno provode anti-trafficking aktivnosti. To je posljedica niza aktivnosti koje su Kancelarija državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije i nadležna ministarstva u saradnji s međunarodnim organizacijama poduzimali sve vrijeme.

Na osnovu evaluacije provedenih aktivnosti iz Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima 2005.-2007. godine sačinjen je novi Državni plan akcije za period 2008.-2012. godine koji sadrži niz ciljeva u oblastima podrške, prevencije, zaštite žrtava i žrtava svjedoka te kaznenog gonjenja. *Vijeće ministara usvojilo je dokument "Standardizirani postupci u postupanju s djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH"*. Pravila su usvojena kao obavezujući standard zaštite žrtava trgovine ljudima koji su državljani Bosne i Hercegovine i utvrđuju standarde rada koji se odnose na sprečavanje, postupak identifikacije, zaštitu i pomoć žrtvama i svjedocima žrtvama iz Bosne i Hercegovine. Novina Državnog akcionog plana iz perioda 2008.-2012. godine jeste u tome što je prvi put počeo adresirati radnu eksploataciju djece te i sam predviđa kreiranje preventivnih programa za uključivanje ranjivih grupa u obrazovni sistem i društvo, uz pružanje socijalne zaštite i paketa svih usluga.

Ured državnog koordinatora, "Medica" Zenica i Save the Children Norway u okvi-

ru projekta Regionalnog programa suzbijanja trgovine djecom radili su *“Priručnik za službenike zaposlene u policiji, tužilaštvu, socijalnim i zdravstvenim ustanovama - Zaštita djece od trgovine ljudima”*. Obučeno je 39 profesionalaca, objavljeno istraživanje *“Djeca progovaraju”* i zbrinuto deset potencijalnih i identificiranih žrtava u sklopištu *“Medica”*.⁵²

Prema podacima Kancelarije državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije od 41 žene koja je u toku 2007. godine u Bosni i Hercegovini iskorištavana za prostituciju, čak je 73 % bilo iz Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Od ukupnog broja žena žrtava prostitucije njih 44 % su maloljetnice porijeklom iz Bosne i Hercegovine. U 2008. godini od registrirane 33 žrtve samo su dvije bile strane državljanke. Uglavnom se radilo o maloljetnicama iz siromašnih ili disfunkcionalnih porodica iz Bosne i Hercegovine. Vidljivo je da Bosna i Hercegovina sve više postaje odredište za žrtve trgovine ljudima i da je broj maloljetnih žrtava iz Bosne i Hercegovine u porastu. Vlasti su u 2009. godini identificirale 46 žrtava trgovine ljudima, dok je taj broj u 2010. godini pao na 37 žrtava trgovine ljudima. Vladine službe čine napore na unapređenju saradnje i koordinacije putem Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima, što je za rezultat imalo poboljšanja u prikupljanju podataka o slučajevima trgovine ljudima. U septembru 2010. godine vlasti su obustavile istragu protiv sedamnaest osoba po optužbama koje su uključivale trgovinu ljudima u svrhu seksualne eksploatacije djeteta iz romske zajednice, iz koje su potencijalne žrtve posebno ranjive. Zabrinjava podatak MUP-a Republike Srpske da je za period 2006.-2010. godine registrirano jedanaest

slučajeva trgovine ljudima radi vršenja prostitucije, od čega su deset žrtava bila djeca.⁵³ Teškoću predstavlja i to što su trgovci seksualnih usluga promijenili metode rada i što je teže identificirati mjesta davanja usluga. Upravo zbog toga u *nevladinim organizacijama smatraju da je stvarni broj žrtava trgovine ljudima znatno veći i da su kazne za vršitelje kaznenih djela još uvijek preblage*.

Dječija pornografija i pedofilija sve su češći oblici seksualnog iskorištavanja djece posredstvom savremenih tehnologija komunikacije (internet, mobilna telefonija...) jer je došlo do naglog širenja te pojave.

SCN SEE je na osnovu nalaza istraživanja o trgovini djecom iz 2007. godine, zajedno s Uredom državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, bio prvi koji je ukazao na probleme u oblasti borbe protiv dječije pornografije i pedofilije. Krajem 2007. godine počela je velika akcija Jedinice za posebne istrage Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske. Zbog sumnje za organiziranje maloljetničke prostitucije uhapšeno je osam osoba iz derventske i prnjavorske općine (slučaj Derventa). Od tog perioda statistički podaci MUP-a Federacije Bosne i Hercegovine i MUP-a Republike Srpske iz 2008. godine govore da je pedofilija u porastu. Posebno zabrinjava podatak da su zlostavljači djece iz dječijeg najbližeg okruženja - roditelji, bliži članovi porodice, susjedi, vjeroučitelji, nastavnici, treneri, što pokazuje da je društvo u dubokoj moralnoj krizi.

U Bosni i Hercegovini pokrenuto je više akcija na suzbijanju pedofilije putem elektronskih medija pod nazivom “Sledgehammer” kojima je bilo obuhvaćeno 48 osoba kada je zaplijenjena veća količina hard diskova

⁵² Glas Srpske, 18. august 2008. godine, Državni koordinator za borbu protiv trafikinga, Izvještaj za 2007. godinu.

⁵³ Izvještaj o stanju u BiH u odnosu na seksualno nasilje nad djecom, Regionalni projekt “Pandorina kutija”, Sarajevo, juli, 2011.

s dječijom pornografijom⁵⁵, zatim slučaj kada su pripadnici MUP-a Republike Srpske, u okviru međunarodne akcije protiv dječije pornografije, pretresli jedan internet klub u Banjoj Luci iz kojeg su odnijeli osamnaest hard diskova, kao i međunarodne akcije “EG Stop”, “Hidden” i “Oliver”, nakon čega su pokrenuti postupci protiv osoba iz Dervente, Banje Luke, Brčkog.⁵⁶ TAIEX⁵⁷ je u saradnji s institucijama iz zemlje proveo aktivnosti na edukaciji u ovoj oblasti. Osim predstavnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske seminaru su prisustvovali i predstavnici svih agencija za provođenje zakona iz Bosne i Hercegovine te entitetskih i bosanskohercegovačkih pravosudnih organa.

Trenutno se pod okriljem zajedničkog projekta Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i kroz razne projekte od strane IPA, Norveške vlade USAID-a, IOM-a i Save the Children Norway “Sveobuhvatan odgovor na problem seksualne zloupotrebe djece na internetu” provodi niz značajnih aktivnosti u ovoj oblasti u zemlji. Prvo je urađena Analiza kapaciteta, procedura i nedostataka u sistemu zaštite djece od pornografije (2008. godine) koja je iznjedrila osnovne preporuke za uspostavljanje sistema zaštite. Slijedila je izrada Akcionog plana za unapređenje sistema zaštite djece od dječije pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece putem IKT 2010.-2012. godine koji je vlada usvojila 2009. godine. Nakon toga donirana je oprema svim trima policijama u Bosni i Hercegovini i održan niz edukacija i studijskih posjeta kako za policiju i tužilaštvo tako i za nevladin sektor.

Vlada Bosne i Hercegovine potpisala je ali još uvijek nije ratificirala Konvenciju Vijeća

Evrope o zaštiti djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja koja daje dobar okvir za sistem dječije zaštite te je potrebno da je Bosna i Hercegovina što prije ratificira. Bosna i Hercegovina ratificirala je Konvenciju o kibernetičkom kriminalu Vijeća Evrope, a ona podrazumijeva mnoge promjene u krivičnom zakonodavstvu, što je poslužilo kao osnova inicijativi za unapređenje zakonskog okvira koji tretira ovu problematiku na nivou entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

Republika Srpska 2010. godine revidirala je svoj Krivični zakon upravo na članovima koji se odnose na zaštitu djece od iskorištavanja u pornografiji. Međutim, još uvijek ostaje da se zakoni u potpunosti unaprijede, posebno Zakon o krivičnom postupku, te da se međusobno usklade.

U okviru projekta uspostavljena je i saradnja sa NVO IFS Emmaus koja je uz podršku partnera na projektu SCN SEE i Ureda državnog koordinatora otvorila prvi hotline za prijavljivanje dječije zloupotrebe na internetu, a postala je i članicom InHope-a, najveće svjetske asocijacije hotline provajdera ovakve vrste, što je i Bosni i Hercegovini donijelo mnoge prednosti. Međutim, ostaje još da svi MUP-ovi podrže hotline jer se prijava zloupotrebe od strane javnosti organizaciji može realizirati uz formalnu i punu saradnju MUP-a sa hotline servisom, pa je preporuka da se ova saradnja što prije uspostavi i formalizira, da se uvedu smjernice za rad te da država preuzme finansiranje servisa.

U Tuzli je zabilježeno prvo suđenje za seksualno zlostavljanje djeteta u kojem se tužitelj poziva na Konvenciju o pravima djeteta, što je prva optužnica u Bosni i Hercegovini temeljena na tom međunarodnom

⁵⁴ Nezavisne novine, 1. 11. 2008., Banja Luka.

⁵⁵ Izvještaj o stanju u BiH u odnosu na seksualno nasilje nad djecom, Regionalni projekt “Pandorina kutija”, Sarajevo, juli, 2011.

⁵⁶ Instrument za tehničku pomoć i razmjenu informacija Evropske komisije.

dokumentu. Pošto seksualni odnosi s djecom starijom od 14 godina po zakonu Bosne i Hercegovine nisu kažnjivi, tužitelj je odlučio da se pozove na UN-ovu Konvenciju. Udruženje tužitelja Bosne i Hercegovine u nekoliko navrata iniciralo je izmjenu propisa, između ostalog i dobne granice za (ne) zakonit seksualni odnos.⁵⁷

Maloljetničko pravosuđe (preporuke 73. i 74.)

U prvom državnom izvještaju konstatirano je da je donošenjem novog Krivičnog zakona (KZ) Bosne i Hercegovine i Zakona o krivičnom postupku (ZKP) Bosne i Hercegovine, kao i Krivičnog zakona i Zakona o krivičnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine, uspostavljen poseban sistem zaštite maloljetnika u postupku pred sudom. Također je konstatirano da je maloljetničko prestupništvo u porastu i da se ukazala potreba za odvajanjem krivičnopravne regulative za maloljetnike. Krajem 2008. godine urađen je Prijedlog zakona o maloljetnim počiniteljima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti djece i maloljetnika; prezentiran je na Javnoj raspravi uz sudjelovanje predstavnika nadležnih vladinih institucija, međunarodnih institucija i stranih i domaćih NVO. Zakon je u proceduri donošenja.

U Bosni i Hercegovini nisu uspostavljeni posebni sudovi za maloljetnike, već se u okviru postojećih sudova određuju posebne sudije za maloljetnike, koji vode postupke u predmetima maloljetničkih prijestupa. Ne postoji sistem kontrole izvršenja zatvorskih kazni za maloljetnike, kao ni programi rehabilitacije maloljetnika nakon izdržavanja kaznenih mjera, zbog čega je prisutan veliki broj recidiva. Još uvijek je potrebno raditi na usaglašavanju zakona u okviru Bosne

i Hercegovine i entiteta. U Federaciji Bosne i Hercegovine posjedovanje dječije pornografije je djelo kažnjivo Krivičnim zakonom, dok to nije slučaj u Republici Srpskoj. To je evidentirano kao nedostatak i u toku su izmjene Krivičnog zakona u Republici Srpskoj. Donošenje zakona samo po sebi ne znači mnogo ako se ne donesu podzakonski akti i osiguraju uvjeti za primjenu zakona (osiguraju uvjeti za provođenje odgojno-disciplinskih mjera, prihvatne stanice za mušku i žensku djecu i omladinu, dnevni centri, disciplinski centri, kazneno-popravne institucije).

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine nalaže odvojen smještaj maloljetnih i punoljetnih osoba pri izvršenju kaznenih djela, odvojen smještaj pritvorenih i osuđenih osoba i ostale uvjete za primjereno izdržavanje kazne. U ovoj oblasti najviše ima sistemski neriješenih pitanja i pitanja koji su u direktnoj suprotnosti s evropskim zatvorskim pravilima, posebno kada su u pitanju kaznene institucije u Federaciji Bosne i Hercegovine. To se posebno odnosi na odvojen smještaj maloljetnih i odraslih osoba, osoba muškog i ženskog spola, postojanja uvjeta koji omogućavaju zadovoljavanje prava pritvorenih osoba na slobodno vrijeme i rekreaciju, obrazovanje, adekvatnu zdravstvenu zaštitu i drugih uvjeta koji podrazumijevaju osnovni standard.

U prvom periodičnom izvještaju uopće se ne govori o nedostatku preventivnog rada na sprečavanju delinkventnog ponašanja mladih, niti o nedostatku institucija za preventivne aktivnosti. Govori se samo o kazneno-popravnim institucijama. Društvo još

⁵⁷ <http://www.eset.com>

uvijek nije našlo rješenje za sve veći broj mladih osoba koje su bez nadzora na ulici, koji čine veća i manja kaznena djela i koji zbog neadekvatne reakcije institucija sistema postaju izgubljeni i onemogućeni da se integriraju u društvo.

Kao rezultat pokrenutih strateških aktivnosti borbe protiv delinkvencije razvili su se partnerski projekti vladinog i nevladinog sektora koji su doveli do potpisivanja više protokola o saradnji entitetskih i kantonalnih ministarstava, centara za socijalni rad i nevladinih organizacija koje vode skloništa u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj. Iz podataka je vidljivo da su provedene osnovne aktivnosti - doneseni su strategija, akcioni planovi kantona i općina (većim dijelom).

Za konkretne aktivnosti nema dovoljno sredstava. Nema projekata resocijalizacije mladih nakon izdržavanja kazne koji bi omogućili kvalitetnu integraciju u društvenu zajednicu. Službe socijalne zaštite žale se da nisu dobro ekipirane, nema prihvatnih stanica za mušku i žensku djecu i omladinu, nema dovoljno sredstava za provođenje aktivnosti s pojedincima i grupama maloljetnih prijestupnika i za rad s roditeljima djece, u krivični zakon nisu ugrađeni instrumenti prinude za roditelje i maloljetne počinitelje, pa su CZS nemoćni kada roditelji ili maloljetnici odbijaju saradnju, nedostatak ustanova u Federaciji Bosne i Hercegovine hroničan je problem. Posebno skrećemo pažnju na nedostatak sistemskih preventivnih aktivnosti koje bi se realizirale među djecom, s posebnim naporom usmjerenim na uključivanje "djece pod rizikom" u ovakve aktivnosti.

Djeca koja pripadaju etničkim manjinama (preporuka 76.)

U odnosu na prethodni izvještaj može se primijetiti da u svim mjestima gdje žive Romi postoji određeni napredak, ali ti pomaci su nedovoljni za nagomilane probleme romske populacije. Početkom 2007. godine nekoliko romskih nevladinih organizacija, predvođenih Vijećem Roma BiH, uz finansijsku i ekspertsku podršku međunarodnih organizacija i donatora proveli su relevantno istraživanje o životu pripadnika romskih zajednica u Bosni i Hercegovini, s posebnim akcentom na stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje i na neke druge segmente iz oblasti egzistencije ove nacionalne manjine.

Najdragocjeniji podatak iz ovog istraživanja je broj pripadnika romske populacije na području Bosne i Hercegovine. Istraživanje je pokazalo da u Bosni i Hercegovini u 2007. godini živi najmanje 76.000 Roma. Podaci iz ovog istraživanja nedvosmisleno impliciraju da su Romi, iako najbrojnija nacionalna manjina u Bosni i Hercegovini, istovremeno i socijalno najugroženija manjina prema svim parametrima po kojima se mjeri i određuje status bilo koje društvene grupe. Od sedamnaest nacionalnih manjina i konstitutivnih naroda koji žive u Bosni i Hercegovini, romska djeca najmanje se upisuju u školu i najmanje završavaju osnovnu i srednju školu, a broj Roma koji je upisao fakultet gotovo je zanemariv. Poseban problem predstavlja stanje svijesti unutar romske populacije o značaju zdravstvene zaštite i zdravstvenog prosvjećivanja, odnosno prevencije nekih bolesti, baš kao što su i predrasude spram Roma i njihova diskriminacija u bosanskohercegovačkom društvu danas problem sam za sebe.

Bosna i Hercegovina je u oktobru 2008. godine potpisala Deklaraciju o pristupanju “Dekadi uključenja Roma 2005.-2015. godine”. Ovim se Bosna i Hercegovina priključila zemljama iz regiona i Evropske unije u obavezi da za romsku zajednicu osigura sva prava iz oblasti stanovanja, obrazovanja, zdravstvene brige i zapošljavanja. Tome je prethodio niz aktivnosti. U junu 2008. godine Vijeće ministara usvojilo je Akcioni plan za rješavanje problema Roma. Istovremeno je donesena Odluka o osnivanju Koordinacionog odbora za provođenje i praćenje Akcionog plana te usvojena Deklaracija o pristupanju Bosne i Hercegovine “Dekadi uključenja Roma 2005.-2015. godine”. U okviru programa “Dekada Roma” za Rome u Bosni i Hercegovini treba da bude uloženo oko 630 miliona KM za rješavanje stambenih, obrazovnih, zdravstvenih potreba te za rješavanje problema zapošljavanja.⁵⁸ Uz to je u ovoj godini osnovan Informativni centar Vijeća Roma BiH u okviru projekta “Podrška romskoj nacionalnoj manjini”. Značajno je istaći da su mnoga udruženja Roma iz Federacije Bosne i Hercegovine sudjelovala u izradi akcionih planova za stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje, obrazovanje i zdravstvenu zaštitu Roma. Ovi akcioni planovi bili su uvjet da Bosna i Hercegovina aplicira za sudjelovanje u pristupanju programu “Dekade uključenja Roma 2005.-2015. godine”. Romski centar Tuzlanskog kantona radio je na izradi akcionih planova zajedno s predstavnicima Roma iz Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, Centrom Roma iz Kaknja i Savezom Roma Republike Srpske. *U svim općinama Tuzlanskog kantona u partnerstvu i organizaciji Biroa za ljudska prava održano je niz radionica s ciljem sudjelovanja nacionalnih manjina u općinskim vijećima na izborima. Predsje-*

davajući Vijeća nacionalnih manjina u Parlamentu Bosne i Hercegovine istakao je na okruglom stolu na kojem se vodila rasprava o nacionalnim manjinama da je prvenstven zadatak Roma u Bosni i Hercegovini očuvanje romskog nacionalnog identiteta, borba za promjenu Ustava i Izbornog zakona BiH, koji u političkom životu zemlje onemogućava Rome, ali i ostale nacionalne manjine. U Tuzli je NVO “Bospo” prezentirala knjigu “Historija, kultura i tradicija Roma”, a Euro Rom je prezentirao brošuru i kratki film o običajima Roma na području Općine Tuzla. Više općina u Federaciji Bosne i Hercegovine izgradilo je određeni broj stambenih jedinica za romske porodice, općine osiguravaju školski pribor za romsku djecu koja pohađaju nastavu, a neke općine i stipendije. Podršku djeci Romima koji se školuju pružaju mnoge nevladine organizacije, a posebno mjesto zauzima NVO “Obrazovanje gradi BiH” i do sada su dodijeljene 454 stipendije za romsku djecu - u strukturi stipendista ima osnovaca, srednjoškolaca i studenata.

U Republici Srpskoj ima oko 25.000 Roma, a samo je 2 % radno aktivno. I pored toga postoje značajni pozitivni pomaci u raznim oblastima: izašao je prvi romski magazin pod nazivom “Crno-bijeli svijet” na romskom i lokalnom jeziku; Banja Luka je osigurala besplatne udžbenike za 24 romska osnovca, a studenti Romi dobili po 500 KM za kupovinu neophodnih knjiga; za učenike Rome koji idu u osnovnu školu Grad je osigurao besplatnu užinu u toku cijele školske godine. U Banjoj Luci sva djeca Romi koja su napunila sedmu godinu idu u školu. U toku 2008. godine učinjeno je dosta na poboljšanju životnih uvjeta Roma zahvaljujući projektima Evropske unije, a koji su predviđeni u okviru Svjetske dekade Roma.

⁵⁸ Glas Srpske, 8. 8. 2008.

Zaključci i preporuke za Posebne mjere zaštite

- Proces povratka nije okončan. Država mora osigurati uvjete za povratak, integraciju raseljene djece i djece povratnika, kao i podršku za pohađanje nastave.
- Problem narkomanije i dalje je u porastu. Komune za pomoć ovisnicima su pune. Još uvijek o njima brine NVO sektor, izuzev u Kantonu Sarajevo.
- Ekonomska eksploatacija djece najučestalija je u obliku prošenja po ulicama. Broj otkrivenih slučajeva seksualnog iskorištavanja djece i pedofilije u Bosni i Hercegovini je u porastu. Javnost smatra da su kazne za ove prekršaje blage.
- Vlada Bosne i Hercegovine potpisala je ali još uvijek nije ratificirala Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualne zloupotrebe i iskorištavanja.
- Bilježi se porast brutalnih prijestupa maloljetnika. Ne provode se mjere prevencije, rehabilitacije i prihvata maloljetnika nakon izdržavanja kazne, tako da je veliki broj recidivista među delinkventima.
- Potrebno je u najskorije vrijeme osigurati lokacije i sredstva za institucionalno zbrinjavanje i provođenje mjera prema maloljetnicima u Federaciji Bosne i Hercegovine.
- Pri centrima za socijalni rad potrebno je ekipirati multidisciplinarne timove isključivo za tretman djece i mladih s poremećajima u ponašanju te inicirati dopunu propisa koji tretiraju maloljetničku delinkvenciju u koje bi se ugradili elementi prinude na saradnju roditelja i maloljetnih počinitelja krivičnih djela s Centrom za socijalni rad. Posebno je značajno osigurati sredstva za preventivni rad na suzbijanju predelinkventnog ponašanja mladih u saradnji s nevladinim sektorom.
- Poboľšan je, iako nedovoljno, stepen uključenosti djece Roma u obrazovanje. Problem prijavljivanja novorođene romske djece nije riješen, iako su pojednostavljene mjere prijavljivanja.

Nosilac aktivnosti:
NVO "Naša djeca" Sarajevo

Partneri u realizaciji:

"Budimo aktivni" Sarajevo; "Centar za prava djeteta" Konjic; "Naša djeca" Zenica;
"Step by Step" Sarajevo; "Sunce nam je zajedničko" Trebinje; "Svjetionik" Prijedor;
"Udruženje za pomoć mentalno nedovoljno razvijenih lica" Banja Luka;
"Zdravo da ste" Banja Luka; "Zemlja djece" Tuzla; "Naša djeca" Sarajevo

Projekt finansira Evropska unija
Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini
Skenderija 3a, 71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel: (++387)(0) 33 254-700
Fax: (++387)(0) 33 666-037

Finansijska i konsultativna podrška:

Save the Children

unicef
zajedno za djecu

"Ova publikacija je urađena uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost organizacije Naša djeca Sarajevo i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovništva Evropske unije".

